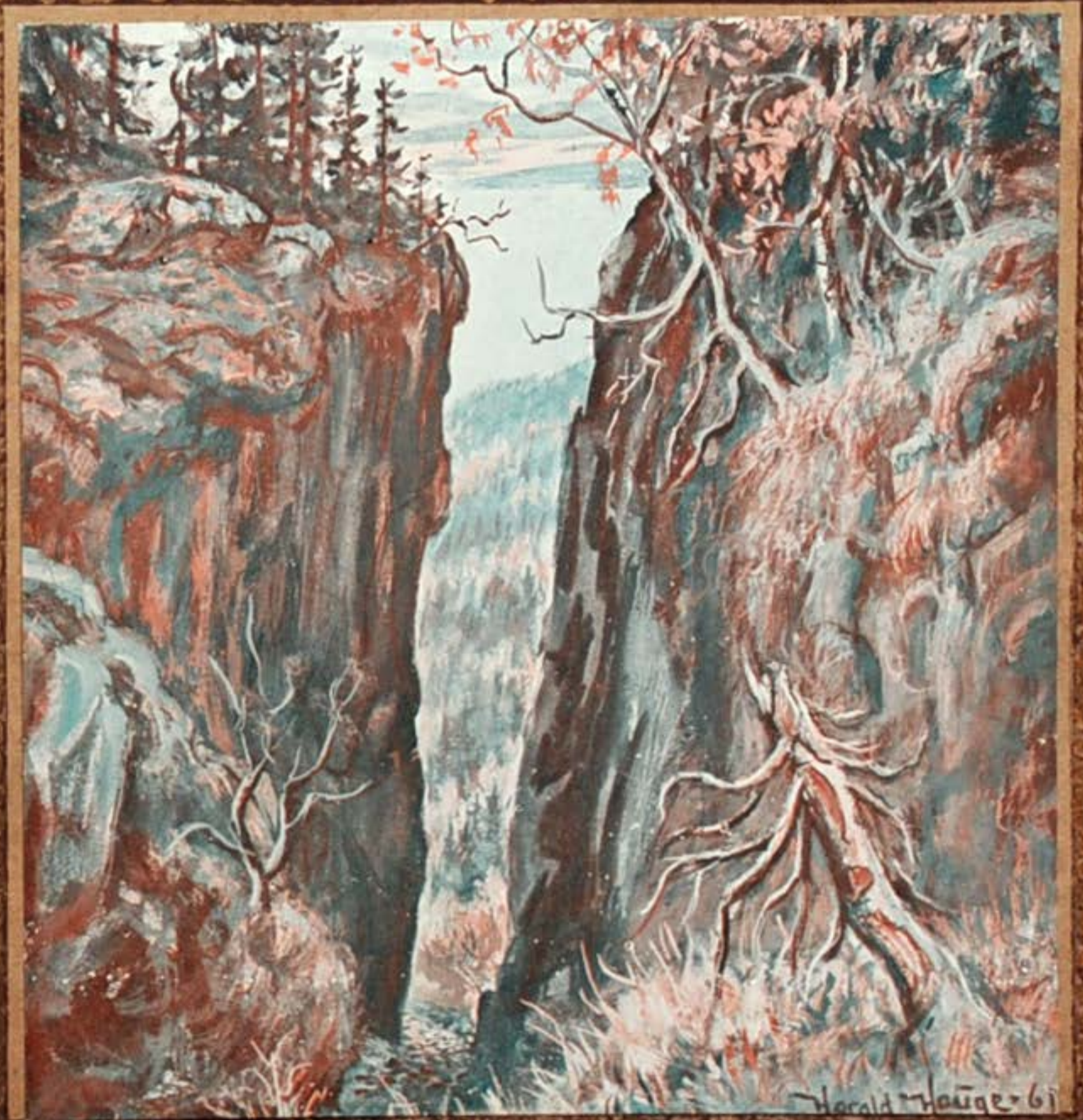

RINGERRIKE.

RIVE

AKSJESELSKAPET

FOLLUM

FABRIKKER

RINGERIKE

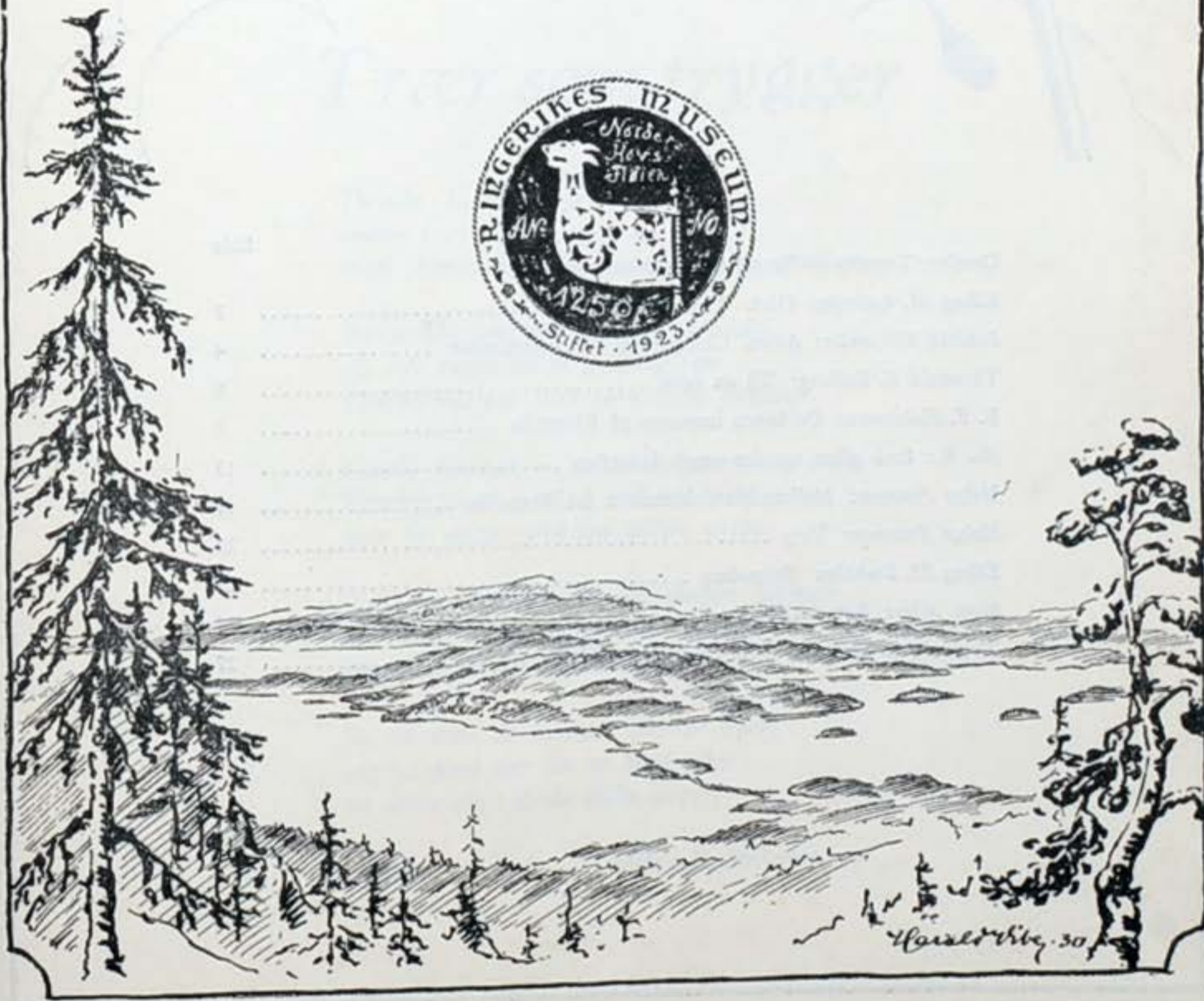
1961 - 1962

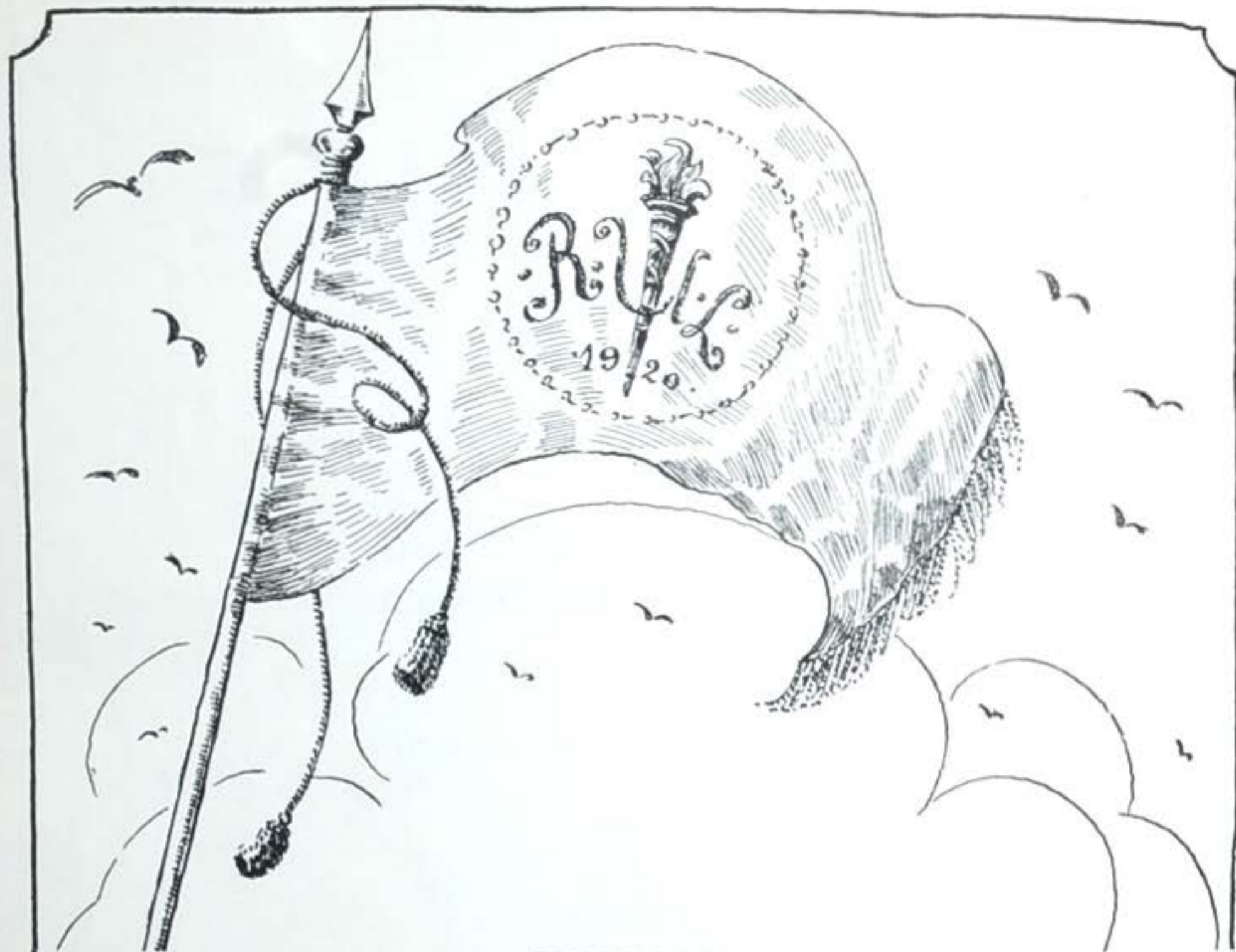
UTGITT AV

RINGERIKES UNGDOMSLAG
OG RINGERIKES MUSEUM

VED

ELLEN HALS
OLA BRÆNDEN - H. JØRGENSEN

INNHold:

	Side
Omslag: Tegning av <i>Harald Hauge</i> : Mørkgonga.	
<i>Elling M. Solheim</i> : Dikt. Trær som trygger	3
<i>Fredrik Schjander</i> : Adam Öhlensläger — Norgesreisen	4
<i>Thorvald E. Solberg</i> : Til en venn	8
<i>E. F. Halvorsen</i> : De første husmenn på Ringerike	9
<i>Aa. R.</i> : Små glimt fra det gamle Hønefoss	13
<i>Helge Fonnum</i> : Mellomalderdokumenter fra Ringerike	17
<i>Helge Fonnum</i> : Verp	20
<i>Elling M. Solheim</i> : Skogsalme	21
<i>Sigv. Mjør</i> : Sætrang-funnet	24
<i>Thorvald E. Solberg</i> : Også en tiurleik i Holleia	27

Trær som trygger

*De står i lier og langs åkerreiner,
svaier toppen imot syd og nord
med sommervind og sno i lauv og greiner*

*Bærer vintrens snø og vårens under
og byr fugleskaren livd og reir.
Sommernattens fred som stille grunder.*

*Gamle tuntrær — vridd av storm og elde,
kjenner livets lov og slekters gang.
Står og vitner ved sin alders velde.*

*Trygger heim og tun der slekter strever
med den arv og odel som de fikk,
inntil jorda sitt tilbake krever.*

*Ja, til slutt de hvelver kroner over
vigslet jord der alt er bare fred
og hvor våre døde stille sover.*

Elling M. Solheim.

ADAM ÖHLENSCHLÄGER:

Norges- REISEN

«Nordens Dikterkonge» er Adam Öhlenschläger blitt kalt. Ikke fordi han var større enn alle andre, men fordi han hentet stoff til meget av sin diktning fra kilder som var felles for de nordiske land, fra den nordiske gudeverden og Nordens historie.

Han skapte den nordiske mytologi om i en fortellende populær form, som i «Tors reise til Jotunheim» og han skrev skuespill, 5 akters tragedier, over historiske personer og begivenheter. Hans skuespill «Haakon Jarl», «Olav den Helige», «Dronning Margrete» og «Tordenskjold» er tatt rett ut av Norges historie. Selv skriver han at han fra sin spedeste barndom hadde betraktet Norge som sitt halve fedreland og nordmennene som sine landsmenn, og at det aldri var spørsmål om helten i hans diktning var norsk eller dansk.

Allikevel var det først etter mange reiser og lange utenlandsopphold at han gjestet broderlandene, — først Sverige, der han ble hjertelig hyldet på sin 50-års dag, og omsider Norge 4 år senere, i 1833. Og det er vel tvilsomt om han noen gang var kommet til sitt annet fedreland hvis der ikke i Christiania hadde vært en som stadig oppfordret ham til å komme, og var villig til å planlegge reise- og opphold og sørge for at han fikk den mottagelse som med rette tilkom ham.

Den som påtok seg arrangementet var den danskfødte bokhandler i Christiania, Johan Dahl. 22 år gammel var han kommet til byen som assistent i Jørgen W. Cappelens boklade og 3 år senere startet han sin egen bokhandel og sitt eget forlag. Dahl hadde fra sin tidligste barndom næret en ubegrenset og nesegrus beundring for Öhlenschläger

Adam Öhlenschläger

som han hadde sett på nært hold da han bodde i nabolaget og hadde Öhlenschlägers barn som omgangsvener. Senere i livet kom hans beundring for Öhlenschläger personlig også til å gjelde alt som kom fra hans penn.

På mange måter var Dahl en utmerket arrangør og vert. Han hadde en sterk posisjon i vår lille hovedstad, var økonomisk velstillet og hadde en bekjentskaps- og vennekrets som omfattet kjente politikere og vitenskapsmenn, kunstnere og forfattere, — nettopp et miljø for Öhlenschläger. Dahls boklade og kontor var blitt et fast møtested for byens spisser på åndslivets område. Han støttet

økonomisk unge malere og forfattere og den betydning han har hatt for norsk litteratur i en vanskelig tid fremgår tydelig av listen over de bøker og større verker som er utkommet på hans forlag. Her finner vi blant mange andre Wergeland og Welhaven, Asbjørnsen og Moe, Camilla Collet, Ivar Aasen, Bjørnson og Ibsen, og vitenskapsmenn som P. A. Munch og Schweigaard.

Men Dahl var og ble dansk. Og etter Wergelandsklikkens mening fantes der ingen unnskyldning for det. Han ble ved enhver anledning hengt ut til latter og offentlig beskuelse av Wergeland og hans venner. Fra det hold kommer historien om Öhlenschlägers og pannekakene, det eneste mange den dag i dag forbinder med Öhlenschlägers besøk i Norge.

Selv utga Öhlenschläger kort etter sin hjemkomst «Norgesreisen», en beretning om Norgesoppholdet. «En Digtekrands» kaller han den. Her forteller han på 142 trykte sider om sin ferd fra han forlot sitt hjem og til han var tilbake igjen, — og hele reiseberetningen er på vers! Et unikum i verdenslitteraturen.

Johan Dahl skrev sine erindringer da han var langt oppi årene. De ble liggende i manuskript i vårt Universitetsbibliotek til 1943 da det kom et utdrag av dem i trykken under titelen «Minner om Samtidige». Her finner vi et kapitel om Öhlenschlägers Norgesopphold og det utfyller på en utmerket måte Öhlenschlägers egen beretning i «Norgesreisen».

«Norgesreisen» beretter om festligheter og hyldest og møter med kjente menn, men den er også full av snakk og prat og helt uvesentlige detaljer og — hva verre er — med episoder som stiller dikteren og hans selskap i et komisk skjær. Noe som av de norsk-norske med Wergeland i spissen ble brukt til høyrøstet latterliggjørelse av den danske dikters besøk i dansk regi.

Men selv om Wergeland og hans meningsfeller forsto å gjøre seg bemerket så representerte de et lite mindretall og de hørte ikke til de toneangivende kretser i hovedstaden.

Den mottagelse Öhlenschläger fikk under oppholdet i Christiania var etter samtidige beretninger å dømme, enestående Öhlenschläger nevner selv ved navn i «Norgesreisen» de han traff og vi ser at det er et meget representativt utvalg av byens kjente menn som Dahl har fått samlet. Ja, selv kronprinsen, den senere Oskar I, er med å hylde dikteren. Ved 2 anledninger var Öhlenschlä-

ger invitert til prinsens taffel i Christiania og de satt sammen i teatret da Öhlenschlägers «Haakon Jarl» ble oppført.

Stemningen var nok litt matt til å begynne med den første festaftenen. Det var tross alt ikke så lenge siden 1814. Men Öhlenschläger brøt isen da han etter sin takketale foreslo at forsamlingen skulle synge Nordahl Bruns patriotiske sang «Boer jeg paa det høie Field», — og han måtte synge alle versene alene fordi han var den eneste som kunne dem utenat og som kjente melodien.

Etter festlighetene i Christiania var det planlagt av Dahl en reise rundt i landet for at Öhlenschläger skulle få et inntrykk av den norske natur og de forhold som mange av personene i hans skuespill hadde levet under.

Turen gikk fra Christiania gjennom Bærum over Krokskogen til Hønefoss. Derfra til Kongsberg og Drammen og tilbake til hovedstaden. På denne turen var det med en tredjemann, stud. jur. Haagen Krog, som året før hadde gjestet Öhlenschläger i Kjøbenhavn.

De dro avsted i en firehjulet vogn gjennom Aker og Bærum til Bærums Verk, «her Herman, den kraftige Wedel, omfavnet af Biergene boer», som det står i «Norgesreisen». — Eieren var ikke hjemme, men de 3 reisende får se verket i drift og da Öhlenschläger blir presentert den ferdigstøpte kakelovnsplaten, utbryter han begeistret: «Forunderligt! Pladen jeg kiender.

*Jeg selv har en slig i min Krog.
Naar Luen bag Pladerne brænder,
Jeg sidder saa tryg med min Bog.»*

Så kommer de til Krokkleiva som får sitt eget kapitel i «Norgesreisen». Den eneste illustrasjon i boken er herfra og vi gjengir den her. Det er en skisse fra Kleiva av den danske maler J. P. Møller som sto og tegnet der da Öhlenschläger og hans venner kom nedover etter å ha overnattet på Kleivstua.

Stillet overfor Krokkleiva må Öhlenschläger gi tapt. Han finner ikke ord som kan uttrykke det han ser og opplever her. Han overlater til malerne å forsøke og appellerer til sin venn I. C. Dahl:

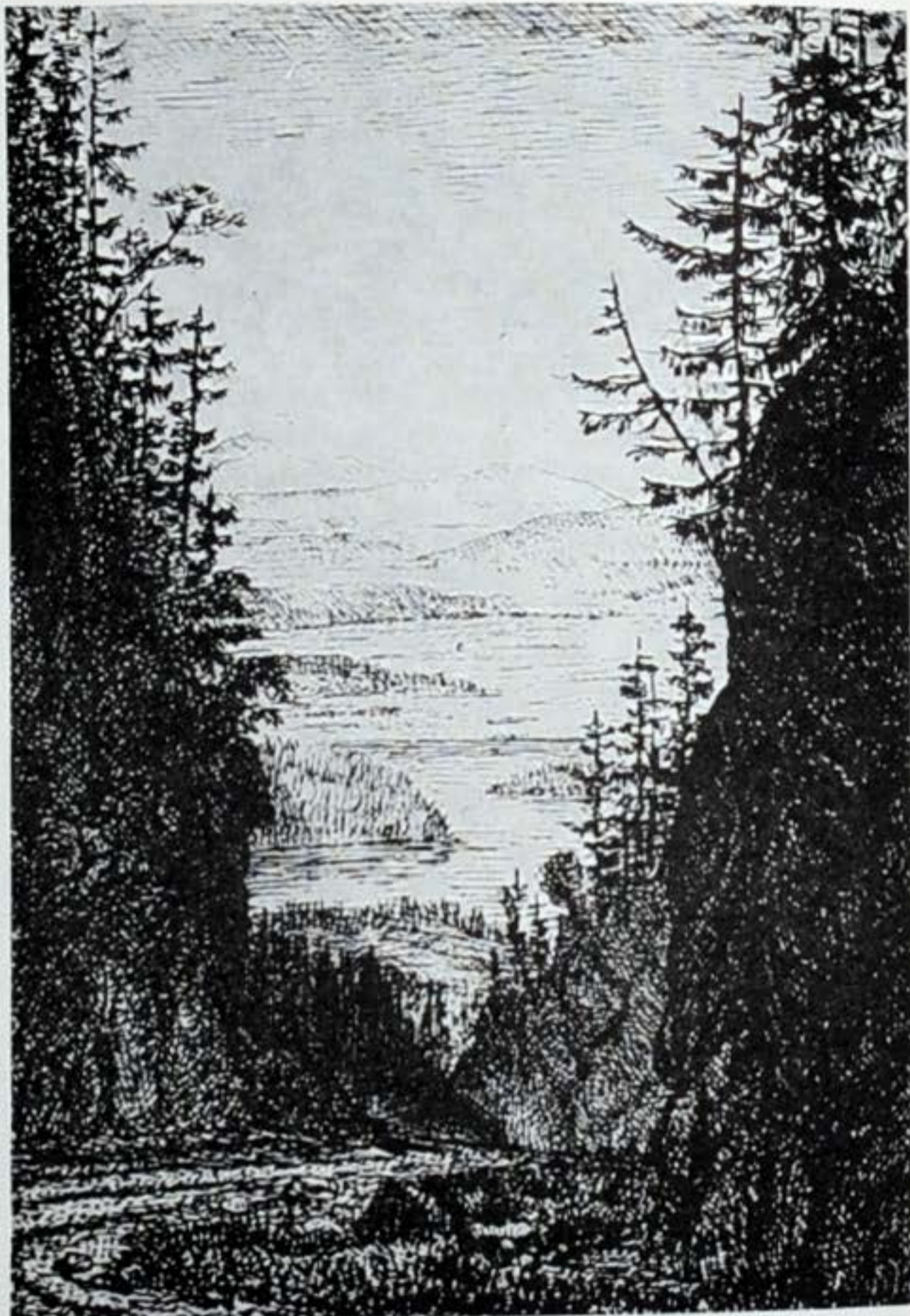
*«Nei; beed din Dabl, og lad ham male,
Hvad mægter ingen Digters Tale,
Selv vil jeg under vaade Green
Mig plukke taus en blaa Kiærminde,
Hvor Olafs Kildetaarer rinde,
Og skrive Navn paa denne Steen.»*

Her ved vantroa hvor «Olafs Kildetaarer rinde», sitter Öhlenschläger og venter på sine reisefeller. De to var seg imellom blitt enige om å la Öhlenschläger gå alene i forveien for at han uten forstyrrende selskap skulle oppleve det praktfulle utsynet. Det er fra dette stedet i Kleiva at historien med pandekaken skrives seg. Historien som har gått fra munn til munn i over 100 år, gikk ut på at Öhlenschläger, etter å ha betraktet utsynet fra Kongens Utsikt, hadde snudd seg til sine forventningsfulle ledsagere og sagt «Den som nå hadde seg en pannekake». Dahl forteller i sine erindringer at da han kom ned til Öhlenschläger hadde dikterkongen lagt for dagen en uforbeholden begeistring for turen ned Kleiva. Da så tredjemann kommer nedover mot dem foreslår Dahl at Öhlenschläger skal overraske den kommende med en høyst prosaisk bemerkning. Öhlenschläger er straks med på notene og han møter den nyankomne med dette spørsmål: «Tror De, Krog, — at vi når vi kommer ned til, ja hva heter det nå, Sundvollen ja, at vi der kan få en eggepannekake?» —

Om Öhlenschläger ikke kan beskrive Krokkleiva og landskapet omkring, så tar han til gjengjeld fantasien til hjelp og befolker denne «Klippeblok» med personer fra den nordiske gudeverden, med Tor, Heimdal og Idun.

«Norgesreisen» ble utsatt for ganske hård kritikk. Den holdt ikke på noen måte kunstneriske mål, den var full av dårlige vers og rene banaliteter og snakkesalighet. Men der er også partier som man leser med glede, som f. eks. hans avskjedshymne til Krokkleiva, der han stanser opp ved foten av Kleiva og ser seg tilbake:

*«Men end jeg Øiet kaste vil,
Du sieldne Kløft! paa dig tilbage,
Thi alle Livets Fremtidsdage
Jeg glemmer ei dit Skuespil.»*

J. P. Møller: Krogkleven (1833)

*Norsk er din Skjønhed, stolte Klev!
Først mørk og stolt, — men Den som iler
Imøde Dig, — ham du tilsmiler,
Naar Du med ham fortrolig blev.»*

På Ringerike er Öhlenschläger riktig i sitt ess. Han skriver om Halvdan Svarte og om Hellig Olav og gygra og i Norderhov Prestegård hvor de blir gjestfritt mottatt av sognepresten Christopher Støren, — han som drev studentfabrikk med bl. a. Asbjørnsen og Moe som elever — er han rent i ekstase ved beretninger og minner om Anna Colbjørnsdatter. Han gjengir hele historien om svenskene, — på vers som alt annet.

Så drar de tre venner videre og Öhlenschläger fortsetter å fortelle om Hønefoss, Modum og Hokksund, om folk og fe, om elver og fosser og meget annet. På Kongsberg er de nede i grubene, men her gjorde dikteren en ynkelig figur. Det var med nød og neppe at folk etter store anstrengelser fikk halt ham opp igjen. Han var helt utkjørt. Men da arbeiderne arrangerte fakeltog til hans ære, var han i full vigør.

I Hokksund sprakk buksene hans! Det kunne hende enhver med de stramtsittende benklær som da var moderne, men Öhlenschläger er vel alene om å mene at omtalen av denslags uheld hører hjemme i en reisebeskrivelse. Han ofrer en hel side i «Norgesreisen» på episoden som endte med at buksene «nu revned, i usalig Stund», og ble reparert av stedets skredder.

Men det skulle bli verre! I Drammen ble selskapet invitert til å bo hos amtmann Blom. Men dit kunne ikke Öhlenschläger gå uten først å skaffe seg lyse hansker!

*«Dahl, fortræffelige Ven! Nu iler han
hen i en Krambod!
Nei, jeg skammer mig fast! — Der er
han atter igjen.
Deilige gule Handsker! Ja nu kan vi
gjæste vor Amtmand!»*

All den latter som den forvrengte historien om pannekaken, episoden med buksene som sprakk og om hanskene, nådde vel ikke Öhlenschlägers øre. Men Dahl fikk unngjelde. Han skriver selv at han ble omdøpt og kaldt «Vadskehandskedanskedahl».

Fra Drammen dro selskapet tilbake til Christiania og etter noen dagers opphold i hovedstaden reiser Öhlenschläger hjem. Hans «Farvel til Norge» er preget av sterk hjemlengsel, «Mig knuger Bierget i sin Favn».

*«Mit flade Land jeg her ei seer,
Jeg Horizonten ei kan skue,
Jeg trænger til den skønne Bue,
Jeg kan den ei undvære meer.»*

Han reiser hjem

*«Og derfor vil jeg miste Dig,
O Norge! for i Fremtids Dage
At faae Dig fuldeligt tilbage,
Naar ingen Hjemvee plager mig.
Gienleve vil jeg da hver Stund,
Dit Field, din Elv, din Dal jeg mindes,
Og Vennen — han skal ogsaa findes,
I Hiertet og i Bøgelund.»*

Til en venn på Eiker -

Av Thorvald E. Solberg

Min venn har bodd en menneskealder på Eiker, men han er vaskeekte holeværing.

Vi hadde ikke sett noe til hverandre siden guttedagene. Desto hyggeligere var det å treffes og sitte sammen en kveld og rulle opp Ringeriksminner.

Han hadde vært på hjemtraktene en tur, men det var gått ham som det gikk den mannen Wil-denvey synger om. De gamle kjente traktene var blitt så forandret. Og der han en gang hadde lekt som barn, sto det nå: Vokt Dem for hunden.

Der det hadde vært bare natur, det han kunne minnes, sto det nå etablissement for lystreisende.

Jeg minnes, sa han, at det kunne stå opp til halvhundre landauere fra Nyquist og Hagen ute på tunet i Sundvolden. Da reiste jeg meg opp og gikk bort og tok i ham.

— Hva tenker du på? spurte han. Var det noe du ville?

Skål, sa jeg, la oss styrke oss. Jeg ville bare forvise meg om at du virkelig var spill levende. Og ikke som den karen i eventyret som kom hjem etter hundre år og med skjegg som rakk nesten til knes.

Men bare snakk videre, fortsatte jeg, for det er som manna å høre dette vidunderlige ringeriksmålet.

Det er sagt om ringeriksdialekten at den ikke er noen dialekt, at den ikke er noe språk, men nærmest et halseonde. Men for meg er intet mål vakrere enn mitt eget bygdemål.

Jo, fortsatte han, jeg kjente meg ikke igjen noen steder, men så gjorde jeg meg en snartur ut på Sundbrua, og der ble jeg stående og stirre ned i Bruhølen.

Da kjente jeg meg igjen. For der nede sto åborstimen like stinn som da jeg reiste hemant.

Jeg fikk slik lyst til å gå ned og stryke dem over ryggen.....

Det er rart med barndomsvenner. Best jeg sitter og ser på ham, kan jeg tydelig huske hvordan

han så ut med ransel. Han hadde jo mistet litt fra den gang, håret blant annet, men likevel hadde han bevart det meste av ranseltypen. Det var som å rulle opp en film fra oppvekstdagene og se og høre på ham.

Huseru dom sa det hadde levd vaskeegte munker borte på Storøya, Mads, sier jeg. Dom var katolikker. Og vi ønsket oss å kunne bli katolikker. Vi trudde det var slik at om en hadde gjort noe gæli og en var katolikk, så var det bare å skrifte for hverandre og be om avlat, så vart synda borte?

Å ere du vil hen nå? spør han.

Huserutte den natta da vi tok all den gilde auren i Sundvoldsbekken da, Mads? Sundvoldsbekken eller Kleivebekken. Det huseruda. Vi vassa med hver vår tyrifakkell, vassa og stakk aure. Vi vassa til knes i iskaldt høstvatn, og når vi hørte det kom en kjøredoning skranglende, så nøyta vi vors og stakk fakkelen under regnkappene våre.

Men når vi hørte det kom noen som satt og sang, da brydde vi oss itte med å gjømme fakla, for da visste vi det var bare noen forsinka røisinger som hadde vært i Hønefoss.

Dom bare flirte ta oss som orka vasse og stikke aure. Det var ulovlig kan du veta.

Og itte får dom no heller, tænkte vel dom.

Skål.....

Huseru, sier han, da vi kom inn og fikk gjort rein all den fine auren, så stakk jeg ner i kjelleren hime og fiska opp et par flasker ekte Sanderman.

— Og så ga vi oss til å drikke.

— Men så vart vi så mærjelig stærke at vi måtte tel å slå kiler.

— Og så våkna hele går'n, åsså måtte vi rømme.

Så tok vi kaffekjel'n og båten og rodde'n ut til Småøyene. På turen ut dragga vi og fikk noen fine åborpinner. Dom stekte vi på gloa.

Og Norefjell ga seg tel å lyse som et tabernakel og et sonoffer bare for vårs.....

De første husmennene

på Ringerike

Alle som har arbeidet med ættehistorie her på Østlandet vil vite at det vanligvis er forholdsvis lett å følge sin ætt tilbake til ca. 1700 gjennom kirkebøker, og gjennom skattemanntall og tingbøker lar det seg oftest gjøre å komme enda hundre år tilbake i tida. Men det gjelder bare så lenge forfedrene er vanlige bønder som enten leier eller bruker jord. Husmennene derimot er det langt vanskeligere å få greie på, husmannskontrakter ble oftest ikke tinglyst, og mange av dem hadde ikke noe å betale skatt av. Til det kommer at husmannsplassene ofte har svært alminnelige navn, det kan være så mange Bråten, Bakken, Lia osv. i enkelte bygder at det er nesten umulig å holde greie på dem i et skattemanntall. De fleste bygdebøker inneholder en god del om gårdenes historie, men om husmannsplassene forteller de nesten ingenting fordi kildene har manglet, eller har vært vanskelige å bruke. Eldre historikere som har arbeidet med jordbrukets saga i Norge har derfor ofte måttet nøye seg med spekulasjoner når det gjaldt husmannsvesenets historie før 1700, og mye av det som er sagt om dette emnet, viser seg ved nærmere ettersyn ikke å holde stikk. Så seint som i 1922 utgav S. Skappel et verk «Om husmandsvæsenet i Norge, dets oprindelse og utvikling» der han hevder at de husmennene vi finner på 1600-tallet stammer fra de jordløse arbeidere og «kottkarer» vi finner omtalt i lover og retterbøter på 1200- og 1300-tallet, og disse igjen skal være etterkommere av trælne i tidligere tider. Men nyere forskning omkring problemet med ødegårdene etter den store Mannedauden tyder på at det ikke har kunnet eksistere noen slik fattig underklasse i jordbruksbygdene i tida mellom nedgangen på 1300-tallet og nybrottstida på 1500- og 1600-tallet.

Når det gjelder Ringerike, har vi få direkte kilder som kan fortelle oss noe om forholdene her før og etter den store pesten. Men som jeg har pekt på i flere artikler i Ringerike, var det ennå i

1624 en hel del gårder på Ringerike som lå øde, men som uten tvil har vært i bruk i gammelnorsk tid. I gamle brev hender det også vi hører om gårder som nå rett og slett er forsvunnet, enten fordi de har gått inn i andre gårder, eller fordi de har fått nytt navn. Det nest eldste brevet som omtaler en Ringeriksgård er fra 1316: det forteller at Ambjørg, kona til Tore i Naudgengsrud, var i Oslo og klaget til Håkon dan, kong Håkons ombudsmann på Ringerike, fordi uvedkommende tok fôr i den utmarka som lå i Naudgengsrud. Gården har vel ligget i utkanten av bygda, og selve navnet tyder på at det har vært så som så med levemåten. Den har vært krongods, det er derfor leilendingen klager til kongens ombudsmann, men i listene over krongods fra 1528 og seinere er den ikke nevnt. I et brev fra 1346 er en Olov i Skavberggrud stevnet fordi hun hadde bygslet en del av Vesteren, men ikke betalt det hun hadde forpliktet seg til. Skavberggrud (Skafbærrud står det i brevet) har vel vært en liten gård i nærheten, med temmelig mye berg på, etter navnet å dømme; i alle fall er den blitt borte. Det er altså bare helt tilfeldig at vi hører noe om disse gårdene, fordi brevene havnet i offentlige arkiver. Storparten av utkantgårdene tilhørte vel bøndene, men de fleste bondebrev fra middelalderen har gått tapt. Gjennom hele perioden fra 1350 til 1650 hører vi om gårder som blir brukt under andre gårder for samme skyld. I flere brev hører vi om salg av Bølgen med Brunsvoll, sørgarden, og dette Brunsvoll var gått helt inn i Bølgen på 1600-tallet. En gård, Aker i Ullerål, har gått inn i Hov, Domholt ble delt mellom de to Hamnor-gårdene, et «søre Rå» i Steinsfjerdingen var ødegård under Mo og fikk derfor navnet Øderå. Slik kan vi fortsette over hele Ringerike. Det er klart at mange av disse gårdene har vært svært små, slik at det har vært vanskelig å livberge seg på dem. Likeens vet vi at det var ikke liten forskjell mellom små-

bønder og større bønder i gammelnorsk tid. Like før Mannedauden var folkemengden så pass stor i mange av de trange fjord- og fjellbygdene at det er riktig å tale om overbefolkning, det var ikke mer skikkelig jord igjen til korndyrking. Også på flatbygdene var den beste jorda for lenge siden dyrket opp.

De som eide jorda var bøndene på de eldre gårdene, staten og de kirkelige institusjonene. Alle sammen var interessert i større inntekter av jorda, og bygslet bort jord til rydningsmenn, og siden det var mange som ville bygsle, kunne den årlige leien og bygselsummen som skulle betales første gang settes opp. Vi vet ikke om bøndene alt den gangen har kjent til det systemet som ble vanlig i nyere tid ved husmannskontrakter, at husmannen bygslet eller fikk seg overlatt et stykke jord mot arbeidsplikt, men det er vel slett ikke urimelig at noe slikt har gått for seg. Vi har kanskje rett til å regne med at rydningsmennene og småbøndene på utkantgårdene har stått i avhengighetsforhold til bøndene på de større gårdene. Men de ble i alle fall ikke kalt husmenn. På gammelnorsk betyr husmenn og huskonur folk som leier seg inn hos andre uten å høre til familien, handelsfolk, løsarbeidere, håndverkere osv., og lovene forsøker stadig å sette forbud mot dette ved å kreve at alle slike folk skal ta seg tjeneste. Småbøndene derimot omtales gjerne som «kotkarlar», folk som bor i «kot», d. v. s. små hytter. Det er nok trolig at mange av disse kotkarene stammet fra de gamle trælene, men en skal ikke overdrive skillet mellom de fri bønder og de avhengige kotkarer; småfolks sønner kunne ta tjeneste hos stormennene og komme seg opp, og mange bønder ble forarmet på grunn av den stadige oppdeling av gårdene. Arve-reglene fastslo at alle barn skulle arve, og når en velstående bonde hadde en stor barneflokk, ble det ikke stort på hver.

Så kom da den store Manndaudevinteren 1349—1350. Det har vært mye diskusjon om hvor stor del av folket som døde i pesten, halvparten eller to tredjeparter. Folketapet var i alle fall voldsomt, og det må ha forandret situasjonen radikalt for folkene på de små utkantgårdene. Jordprisene sank, og likeens bygsels- og leieavgiftene. For bøndene på de oppdelte storgårdene ble det lettere, de kunne samle mer av gården og legge ut en del av ødegårdene til slåttemark. Men de kunne ikke lage gårdene for store, for til det trengtes arbeids-hjelp, og den var selvsagt enda vanskeligere å opp-

drive etter folketapet. Vi kan gå ut fra som sikkert at arbeidslønningene i jordbruket steg, samtidig som bøndene mistet inntektene fra de utkantgårdene de eide. For staten, kirken og de større jordegodseiere var situasjonen katastrofal, for all leilendingjord må tilbudet i mange år ha vært langt større enn etterspørselen, og det nyttet ikke å tviholde på de gamle avgiftene, det var bedre å få noe inntekt av jorda enn ingenting i det hele. I slike tider har det ikke vært muligheter for at det kunne bestå en underklasse av fattige og jordløse arbeidere som kunne være villige til å slå seg ned som husmenn. Etter som de mest tungdrevne gårdene grodde til eller ble brukt til utslåtter og havn og folk samlet seg på de bedre og mer sentrale gårdene, skulle en tro at nyrydningen ville ta til igjen på nytt, og at bøndene *da* ville motsette seg at havnegangene og utslåttene ble tatt fra gårdene igjen og gjort til egne gårder. Men av en eller annen grunn ser det ikke ut til at folkemengden her i landet økte stort mellom 1400 og 1500. På 1500-tallet var det i alle fall så mye ubrukt jord på Ringerike at nyrydningen ikke kan ha møtt noen prinsipiell motstand fra bøndene. Tvert imot må de bøndene som eide jord ha vært interessert i nyrydning, enten for å få jord til yngre sønner, eller for å få landskyldinntekter av avsidesliggende ødegårder. Sikkert er det i alle fall at kildene på 1500-tallet ikke nevner husmannsplasser på Ringerike. Det eldste skattemanntallet vi har, stammer fra 1528 og gjelder den gjengjerden som skulle betales det året. Gjengjerden var en ekstraordinær skatt som ble utskrevet til spesielle formål, i 1528 gjaldt det kong Fredrik I's kroning. Alle bønder betalte prinsipielt det samme, enten 24 skilling eller 1 lodd sølv (1 lodd = 13.39 g), som på den tid etter reglene skulle gjelde for et kyrslag, d. v. s. normalprisen for ei ku. Det var ingen stor skatt i sammenligning med det bøndene måtte ut med hvert år på 1600-tallet.

Men skattemanntallet fra 1528 nevner ikke en eneste av de gårdene som seinere var satt i ødegårdsklassen, og av det kan vi temmelig sikkert slutte oss til at disse gårdene ikke hadde noen fastboende bruker det året. Dette blir bekreftet av den første fullstendige jordeboka for Ringerike fra 1577. Jordeboka er utarbeidet for å gi sentraladministrasjonen oversikt over de avgifter som lå på gårdene, og den er derfor sikkert så fullstendig som det var mulig å gjøre den. Loven bestemte at når en ny gård ble ryddet, skulle den

etter et visst antall år skattlegges. Rydningsmannen hadde gjerne tre år på seg, men det kan vel være tvilsomt om bestemmelsen alltid ble overholdt, først og fremst fordi det var vanskelig å si akkurat når ryddingen begynte: Ødegårdene var oftest i bruk som utslåtter, kanskje kan det også ha vært dyrket korn på noen av dem, men virkelige gårder ble de ikke før det kom hus der og brukeren flyttet dit. Men en gård kunne ikke være mange år i fullt bruk før den kom inn i jordeboka. I 1577 er det bare tre ødegårder som er skattlagt, Honerud, Hjelle og Oppsal (på Tyrstrand). En hel del andre ødegårder er nevnt, fordi det ble betalt landskyld av dem til kongen, så futen har altså vært fullt oppmerksom på dem, og når de da ikke er skattlagt, kan det bare være fordi de ikke var selvstendige bruk; dette gjelder bl. a. for slike gårder som Stigsrud, Grefsrud, Vesetrud og Hollerud på Tyrstrand, Hallum, Østre Veme og Østby i Norderhov, Rytteraker, Nes og Fetjer i Hole. I seinere jordebøker kan vi se hvordan alle disse gårdene etterhvert blir skattlagt, og flere av dem rykker snart opp til halvgårder. Alt i 1588 er 7 ødegårder til blitt skattlagt, og i 1594 enda 14 til. Det har altså i slutten av 1500-tallet foregått en ganske kraftig nyrydding, gjennomsnittet blir mer enn en nyryddet gård pr. år. Ryddingen foregikk både på jord som det offentlige eide og på bøndernes jord, og fra andre kilder vet vi at staten var ivrig etter å få gårdene ryddet og oppmuntret til det, f. eks. ved å gi skattefrihet de første årene. Det er klart at så lenge staten hadde jord den gjerne ville ha ryddet, måtte det være mer fordelaktig for rydningsmenn å bli leilendinger på de vilkår loven fastsatte enn å bli husmenn.

Fra 1612 og utover har vi bevart skattemanntall for «den alminnelige landskatt». At denne skatten var alminnelig vil si at den skulle betales av alle, ikke bare av bønderne. Satsene var forskjellige, slik at fullgårds- og halvgårdsmenn betalte etter en sats, ødegårdsmenn, *husmenn* og drenger som tjente for full lønn slapp med halvparten. Og sammen med 22 ødegårdsmenn står da også i manntallet fra 1612 6 husmenn: Jon Vangen, Mats Klekken, Knut Helgeland, Ola By, Hans Hundstad og Per skredder. Her ser det altså ut som vi har med virkelige husmenn å gjøre. Men når vi sammenlikner med seinere skattemanntall, ser vi snart at dette ikke er slik likevel. Tre av husmennene forsvinner etter 1614, så om dem er det vanskelig å si noe, det er Jon Vangen (noen gård med det

navnet fins ikke i jordebøkene), Ola By og Hans Hundstad. Per skredder var håndverker, og vi vet fra samtidige kilder at de forholdsvis få håndverkerne utover bygdene var ansette folk som på ingen måte stod utenfor eller under bondesamfunnet. Og i skattemanntallene for bygningskatt til Akershus i 1617 og 1618 finner vi de to fullgårdene Helgeland og Nordre Klekken ført opp som fire halvgårder, med hver sin bruker, og navnene på brukerne er Simen og Mats Klekken og Sjurd og Knut Helgeland. Mats og Knut er altså brukere av en del av gårdene, ikke virkelige husmenn. Bygningskatten ble utliknet på en annen måte enn landskatten, halvgårdsmennene betalte halvparten av det fullgårdsmennene gav i skatt, og derfor kunne futen, når det var to brukere på en fullgård, føre opp begge to med en halvpart av skatten på hver. For landskatten kunne han ikke gjøre det fordi halvgårdsmennene betalte det samme som fullgårdsmennene, og så førte han opp den ene brukeren som «husmann». Dermed hadde det offentlige fått sitt, og så ble det overlatt til brukerne seg i mellom å avgjøre hvordan de skulle fordele skattebeløpet, for det er klart at hvis det var to menn på en gård som brukte halvparten hver, ville ikke han som betalte fullgårdsskatten i lengden finne seg i at den andre bare betalte skatt som ødegårdsmann.

I seinere skattemanntall finner vi også en tredje type «husmann», nemlig føderådsfolk, og det er vel godt mulig at de tre husmennene i 1612 som seinere forsvinner nettopp er slike skattytere.

Av det som her er sagt, er det helt klart at ordet husmann i skattemanntallene er en felles betegnelse på alle de som bodde i hus, d. v. s. som hadde egen husholdning, men som ikke rent skattemessig kunne føres opp under de vanlige gårdklassene fullgårds-, halvgårds- og ødegårdsmenn. For kontrollens skyld var det alltid greiest å ha bare en bruker pr. gård, for da stemte tallet på de forskjellige slags gårder i skattemanntallet med jordeboka.

Men selv om det altså viser seg at mange av «husmennene» i de eldste skattemanntallene ikke er folk som bor på husmannsplasser under de større gårdene, må vi regne med at det kan ha eksistert flere slike husmenn som var så fattige at de ikke hadde noe å betale med, og som derfor ikke i det hele tatt ble tatt med i skattemanntallet. På 1500-tallet kan det ikke ha vært mange slike, for da var skattene små og mye jord var ikke tatt i bruk. Skattemanntallet fra 1528 nevner 4 som fikk ned-

slag i skatten fordi de var fattige, Helge på Rud (sør for Stein), Jens på Gullerud, Kittel på Bjørke (ved Ask) og Tord på Hen. Ingen av disse gårdene er ødegårder eller spesielt små gårder, så fattigdommen må skyldes alder eller sykdom eller andre forhold som ikke har noe med de sosiale tilstander å gjøre. Slike ting kan selvsagt alltid ha ført til at folk ikke greide skatten. Men fra 1630 inneholder skattemanntallene lister over småplasser og ødejorder som brukerne har flyttet fra «formedelst armod», eller der brukerne er «forarmede». Disse smågårdene var innført i jordeboka, og det var derfor futen måtte nevne dem i skattemanntallet, men da er det selvsagt også mulig at det også har eksistert plasser som ennå ikke har kommet med i jordeboka, og som futen ikke behøvde å nevne.

At det også virkelig må ha eksistert husmenn som ikke kom med i skattemanntallene, kan vi se av sammenlikningen mellom folketellingen fra 1664—66 og skattemanntallene. Tallet på husmenn øker stadig utover fra 1630, og i 1650 var det 41 husmenn som betalte skatt, og dessuten en 10—12 sagmestere ved sagene rundt om som betalte for seg. I 1666 var det hele 176 personer som ble ført opp under rubrikken husmenn i prestens manntall (dette er tallet på hovedpersoner, sønnene er ikke regnet med her). Av dem faller 59 på Hole, 108 på Norderhov og Haug med Hønefoss, og 11 på Lunder og Vikar. Det er ikke noe stort tall i forhold til tallet på gårdbrukere, men det viser i alle fall at skattemanntallene ikke tar med alle.

Men av disse husmennene er det en hel del som ikke kan kalles husmenn etter nyere språkbruk. Riktignok er det så, at også håndverkerne og sagbruksfolkene ofte har hatt husdyr og kanskje også har drevet litt jordbruk, men de hadde annet arbeid som hovederhverv.

Av de 59 «husmennene» i Hole var 9 håndverkere, 5 skreddere og 4 skomakere. 7 husmenn bodde i Skjerdalen og de hadde sikkert arbeid ved sagene der. Av de 43 som er igjen bodde de 22 på Tyristrand eller under de gårdene som ligger langs fjorden fra Gomnes nordover til utløpet av Storelva, og det at så mange er samlet nettopp der, tyder vel på at de i stor utstrekning har drevet med arbeid ved sagene eller med fløtning av tømmer og sagbruksprodukter over fjorden.

Enda klarere er det at mange av husmennene i Norderhov er knyttet til sagbrukene. Bortsett

fra skreddere og skomakere, som vi finner utover bygdene også, er det nevnt en smed, en båtbygger, en murmester, en salmaker, en tømmermann, en sagbygger og hele 6 sagmestere. De 3 husmenn ved Eikli, de 3 ved Sørgefoss og de 2 i Åsa er nok også folk som arbeider ved sagene der eller som drev med fløtning. Dessuten er det nevnt en hel del husmenn som rett og slett bor «ved Hønefossene». Mange av dem er vel ikke en gang fastboende, for en mengde husmenn som er nevnt i 1666 er ikke med i manntallet fra 1664 og omvendt.

I dalene derimot må forholdene ennå ha vært som de var over hele Ringerike 50 år før. Av de 11 husmennene er den ene, Ola skibinder, en slags håndverker, og 4 andre er helt sikkert rydningsmenn på ødegårder som ikke var skyldsatt ennå, Jakob Bergsund, Engebret Busterud, Ola Lindelia og Jørgen Sessrud. Det rimeligste er vel å gå ut fra at i alle fall noen av de andre 6 var rydningsmenn som ennå ikke hadde flyttet til plassene sine.

Sagbruksindustrien begynte ikke å utvikle seg for alvor på Ringerike før omkring og etter 1600, og alle de folkene som hadde med den å gjøre, må derfor ha satt opp sine hus og blitt «husmenn» mellom 1600 og 1666. Men også de aller fleste av de andre husmennene har nok bygd sine hus i denne perioden. Først omkring 1630 kan vi regne at de fleste av de bedre ødegårdene var tatt i bruk på flatbygda, og det er nå vi ser at bøndene på de store gårdene begynner å ha folk boende på de ødegårdene de bruker under gårdene sine. Vi vet ikke noe om vilkårene, men vi kan se hvordan det har gått for seg. Slike smågårder som Øverby, Utvika og Pjåka var helt eller delvis krongods, og ble bygslet bort av futen. Fra først av er det rydningsmenn som bygsler selv, men fra omkring 1630 er det brukerne på henholdsvis Nordre Gjesval, Deli og Søre Leine som betaler bygselsummen, men samtidig dukker det opp husmenn på disse plassene. Her må vi da ha det første spor til et virkelig husmannsvesen. Den samme utviklingen finner vi i Norderhov. Omkring 1600 hadde presten ennå ikke fått bygslet bort de gårdene han hadde i Ådalen, Vikar, Enger, Grøterud og Blakstveit, de ble brukt under ett for en avgift i fisk, vel av en av bøndene der. I 1666 er de alle bortbygslet, og samtidig har presten lagt seg til husmenn på plasser som i 1600 var ubebodde, en på Gile, en på Berger, to på Sandsetra, 2 på Dal og

Over til side 26.

Små glimt

fra det gamle Hønefoss

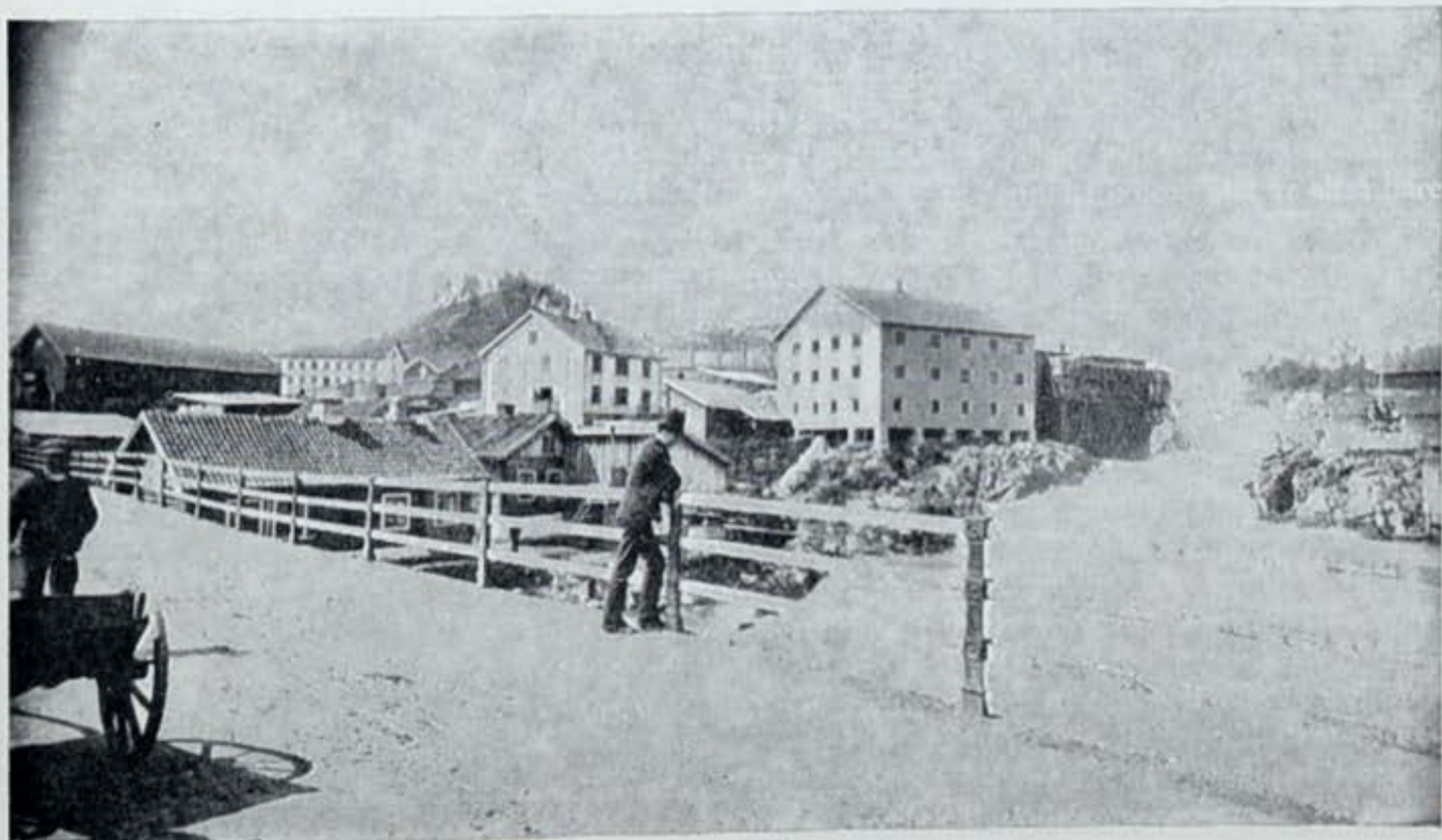

Det gamle Hønefoss! Hvor setter det ikke tankene i sving. Minnene strømmer på, og når det som her ligger et tidsrum på over et halvt hundre år mellom dengang og nå, står det for en i et rosenrødt skjær, og en tenker på det med vemod. Allting var nok ikke bare godt dengang, dessverre. Tvertimot! Der var en fattigdom og elendighet som nutidens ungdom ikke har noen forutsetninger for å kunne gjøre seg noen forestillinger om. Men kravene, og fordringene til livet var ikke så store heller, så stort sett tror jeg folk var langt mere fornøyde dengang enn nå, trass i all fattigdommen. Det merkelige er jo at den høye «levestandard» — ordet var ikke oppfunnet i min barndom — slett ikke gjør menneskene mere glade og tilfredse, snarere tvertimot. Jo mer man har, jo mer vil man ha!

Men det gamle Hønefoss var så velsignet stille og fredelig, sammenlignet med trafikken og støyen nu for tiden. En søndag ettermiddag lå torvene og gatene så øde og forlatt, at det rent var en begivenhet hvis en møtte en hest, forspent trille eller kalesjevogn. Jo, charabancen fra Glatvedt kjørte jo sine faste turer på stasjonen med Ola på kuskesetet, men det var jo ikke så mange turene om dagen, for det var ikke så ofte det kom et tog.

Om hverdagene var trafikken større, kjerrer og kjøkkenvogner, et digert høyllass nå og da, karjoler og triller om sommeren, med folk fra bygdene, som skulle til byen i forskjellig slags ærinder. Om vinteren var det spissleder og sluffer, bredsleder og alminnelige arbeidssleder, og bjellene klang så muntert i vinterkulden.

I markenstiden vår og høst var det trafikk. Da

Gammelt bilde av Hønefossen.

kom folk oppe fra dalene i maleriske drakter, kvinnene i bunad, mennene med blanke sølvknapper i trøyene. Driftekarer drev ku- eller hestedrifter gjennom byens gater, og slo seg ned på et jorde de hadde leid, hvor det var godt beite for dyrene, og hvor byens og distriktets folk så innfant seg for å kjøpe slakt eller livdyr. Den ene driften efter den andre gikk gjennom byen, og det kunne ikke ha vært så vanskelig å få omsatt dyrene, for de samme driftekarene — flere av dem var helt fra Sogn — kom igjen år efter år. Noen av dem kjøpte seg forresten gårdsbruk i bygdene heromkring, og slog seg ned her for godt.

Med en gang våren var kommet, innfant det seg en årvisst skare, like sikkert som trekkfuglene. Det var de omreisende musikantene, som gikk fra gård til gård og spilte. Storparten av dem var jo lirekassemennene, eller «postispillerne» som vi kalte dem, men der var også fiolinister, av og til en trio eller en kvartett, vesentlig tyske. De spilte smektende valser og annet, derimot kan jeg ikke huske at de spilte sigøynermusikk. Om det ikke var noen stor kunst, så lød den iallfall for barnlige ører som himmelske toner, og barneflokken fulgte dem trofast fra gård til gård. Noen kobberslanter ble kastet ned til dem fra vinduene de fleste steder, men noe fett levebrød kunne det umulig ha vært.

En annen årvisst foreteelse var de russiske skjærsliperne. De gikk også fra gård til gård, men dem fulgte det nærmest litt uhygge med, for de hadde ord på seg for å være spioner. Så frykten for russiske spioner er ikke noe som er oppstått efter at kommunistene kom til makten.

På Nordsiden kunne en ofte stanse forskrekket, når en var ute og gikk ærend: Hva i allverden var nå det for noen uhyggelige skrik? Å, det var bare Thorvald Mørk, en stakkars sinnssyk, som var bortsatt til en familie på Blybergshaugen. Gateguttene kunne aldri la ham gå i fred, men løp efter ham og ertet ham til han ble helt vill av raseri. Stakkaren hadde ingen annen måte å forsvare seg på enn å true med knyttnevene og utstøte de redselsfulle, halvt dyriske skrikene, mot de ubarmhjertige guttene. — Men se der kommer det ruslende en annen original, stor og sterk, men fillet og fæl, men ham tør de nok ikke erte, for *det* kan være farlig. Det er «Gråbeinen», hans virkelige navn har jeg glemt, en typisk lediggjenger, som vandret ut og inn på Mangelsgården, og senere på Opstad, da *det* kom i drift. Såvidt jeg husker, døde han på Norderhov gamlehjem, det må vel ha vært

i 1920-årene en gang. En lensmannsbetjent, som dengang hadde arrestert ham, fortalte at han hadde et tørkle bundet om livet, og i det hadde han tullet inn en brødskalk, kopp og de nødvendige spiseredskaper.

Det var brennevinsutsalg i Røssengs gård på Nordre Torv, den som nu eies av kjøpmann N. Tronrud, og der var det en stadig trafikk av mannfolk som skulle ha en 10-øres dram eller to, ja noen tok nok såpass mange, at de ble temmelig ustøe på benene tilslutt, og noe bråk var det rett som det var. Der fantes noen kjente slåsskjemper i distriktet, og dem var det nok ikke godt å komme ut for.

I Torvgaten på Nordsiden lå det et gammelt, forfallent tømmerhus. Det ble forøvrig senere solgt og restaurert, og er nu en meget pen og solid gård, hvor der bor 2—3 familier. — Men i gamle dager var huset som sagt ytterst gebrekkelig. Det inneholdt en leilighet på 2 rum og kjøkken, som ble bortleiet, og resten av huset bestod av ett svært rum, ubeskrivelig skittent og fælt. Det tjente som kombinert bolig og malerverksted for to meget originale brødre, som het Tollefsen, men populært kaltes Tollefsgutta. De het Lars og Julius, og var så forskjellige som natt og dag. Lars var liten og firskåren, med litt skjegg, Julius tynn og skranglete, med barter. De var sjelden edrue, og de var like så forskjellige av vesen som av ytre. Lars snakket og var i tålelig bra humør når han var edru, men i fylla var han taus og vrang og litt krakilsk. Av Julius derimot, var det nesten ikke mulig å få et ord når han var edru, men i fylla ble han en glad laks, han pratet og hojet og sang og danset alene. De var ungarer og bodde sammen alle sine dage i det store verkstedet, helt til de ble så syke at de ikke kunne klare seg lenger, men måtte på gamlehjemmet, hvor de døde. De var oppdradd til å male og drikke. Faren, gamle Tollefsen, som var død før min tid, hadde hatt en talefeil, og kunne ikke si r. Det ble fortalt at da Julius en gang som halv voksen var blitt den lykelige eier av 10 øre, kjøpte han et stort kremmerhus med sukkertøy, som han tok med seg hjem. Men da ble gamlingen arg og utbrøt: «Du ska itte kjøpe sliktno fanteji, Julius, kjøp en djam, Julius!». Og dette vise råd fulgte Julius så lenge han levde.

Oppe på Blybergshaugen bodde gamle Marthe Enga, som gikk borte i slakting og flatbrødbakst.

Hun hadde et veldig vidt, rynket skjørt med en kolossal stikkломme, som nok kunne rumme en deigbit, en klubb eller en pølse, som hun kunne ha med hjem til den lille fattige stuen sin. Hennes datter Karen bodde i en ørliten stue ovenfor jernbaneundergangen på «Haugen», og der hadde hun som losjerende et underlig par, Sukkertøy-Hans og hans kone Marja, som også hørte til de gamle Hønefoss-originalene. Hvor paret var kommet fra, har jeg aldri hørt, men innfødte var de ikke. De kokte sukkertøy oppe i den vesle stua, og gikk og solgte det på moene. Hans hadde en stor firkantet taske på ryggen, og i den hadde han varebeholdningen. Litt fortjeneste måtte de vel ha hatt på det, siden de klarte å leve av det, selv om det var et kummerlig liv. Det kan jo også hende de fikk litt mat av soldatene. Marja var forresten en ganske røslig kone, og jeg tror hun måtte ha vært pen i sin ungdom, men Hans var en bitte liten tusling, og såvisst ikke noe for øyet. De var stille og fredelige og gjorde ikke en katt fortred, selv om Hans nok tok seg en tår en gang iblant. Hvis de ble ertet, så tok de det antagelig med ro, for jeg kan ikke huske noe bråk av den grunn.

På Blybergshaugen bodde også gamle Mathea (efternavnet har jeg glemt), som «gjorde åt» for mosott og svekk og alskens andre skrøpeligheter hos folk, og for «vred» og andre sykdommer på dyr. Om det hjalp, skal jeg ikke kunne si, men det er jo ikke bestandig læger og dyrlæger klarer å helbrede pasientene sine heller, og folk trodde det hjalp å gå til henne. Det er jo så ofte «trua» som gjør det meste.

En orginal som visstnok bodde i Norderhov, var «Gleden», og en annen særting som bodde alene oppe i skjerpehytta ved Seterva på Waagaardsåsen, var «Legen», men om disse to vet jeg ingenting.

En mann vi ikke må glemme når vi snakker om det gamle Hønefoss, skjønt han jo ikke var noen original i den forstand, er verkseier Amund Thorne. Han var alle barns venn og gikk bestandig med sukkertøy i lommen som han delte ut av. Flere vintre arrangerte han kanefarter for barna, fikk

samlet alt han kunne få tak i av hester og sleder, deriblant Glatvedts førnevnte charabanc. Den lystige ferden startet i Glatvedtgården og drog så utover bygda, med sledene fylt av en jublende barneflokk. Siden han bodde på Nordsiden, var det vel kanskje vesentlig oss Nordsidebarn han tok seg av.

Efter århundreskiftet begynte den nye tiden så smått å gjøre seg gjeldende. Da hendte det at der kom en «motorvogn» gjennom byen, men det var en så sjelden foreteelse, at det vakte kolossal oppsikt. Når en slik vogn med bulder og brak kom over broen, styrtet hele ungflokken på Nordsiden til torvet. Der stod de måpende, og slukte vidunderet med øynene, og de stakkars hestene som vognen møtte på sin vågsomme ferd, steilet og prustet og var nesten ikke til å styre.

Et syn som var adskillig vakrere enn de bråkende motorvognene, var rytterne som av og til kom gjennom byen. Særlig et par damer i fotside sorte ridedrakter med høye hatter, vakte vår uforbeholdne beundring, når de kom ridende i damesadel, med begge ben på den ene siden av de fyrige hestene.

Det var i Glatvedt allting foregikk i min barndom. Der var det baller og fester om vinteren, og der ble holdt kongresser og stevner. Og selv om man ikke var med på noe av det, fikk man da av og til et glimt av stasen. Om somrene var der en stadig strøm av notable reisende. Vinteren 1906 eller 1907 husker jeg at jeg så Frithjof Nansen komme kjørende i spisslede derfra. Han var etter sigende her i byen for å se på et landsted til den nye kongefamilien. Ask gods skulle vært på tale, men det ble det jo ikke noe av.

Ja, dette var bare noen spredte glimt fra det gamle Hønefoss, som nu er borte for alltid. En skulle ikke tro det bare var 50—60 år siden bybilledet var slik. Hvis de som døde like efter århundreskiftet, kunne komme igjen nu, ville de nok ikke kjenne seg igjen i den store trafikken, med bråk og travelhet, på torv og gater i dagens Hønefoss.

R.

Mellomalderdokumenter fra Ringerike

DIPLOMATARIUM NORVEGICUM

er et bokverk på 20 svære bind, som inneholder brev og dokumenter, såkalte *diplomer*, fra norsk mellomalder. Språket er altså oldnorsk eller mellomnorsk.

Også Ringerike er selvsagt representert i disse samlinger.

Det kunne være av interesse å få disse diplomene trykt i oversettelse, men det ville bli en forholdsvis svær affære, det dreier seg antakelig om ca. 100 dokumenter. Mere overkommelig kunne det være å gjengi innholdet av hvert diplom i kort utdrag og med de nødvendigste opplysninger om dokumentet.

Rektor Fønnum har nedenfor laget en prøve på slik gjengivelse. For hvert diplom nevnes selve saken og samtlige person- og stedsnavn. Dessuten gjengis daterignen, og det opplyses hvor dokumentet nu befinner seg, samt om seglene er til stede (det siste gir vel som regel et inntrykk av hvor godt det er blitt oppbevart). Det angis også bind og side hvor dokumentet er å finne i diplomatariet.

Diplomatarium Norvegicum er forlengst utsolgt og er meget vanskelig å oppdrive. Men takket være generalkonsul Gudbrand Løchen er nu Hønefoss og Norderhov Folkeboksamling eier av verket. Så den som vil slå etter, kan der finne teksten in extenso etter originalen.

Da diplomene er blitt trykt etter hvert som de kom inn fra hele landet, står de ikke i noen bestemt orden, hverken geografisk eller kronologisk. De gjengis her i samme rekkefølge som i diplomatariet.

Vi tar i år med diplomer som forekommer i diplomatiets 2 første bind.

Diplomatarium Norvegicum I, s. 235.

Thorer Thoresson, prest på Hole, og Eirik Ormsson, prest på Stein, samt Iver Pålsson, Alf Gunnarsson og Guthorm Kittilsson kunngjør en overenskomst mellom Sira Brynjulf Haraldsson, korsbror i Hamar, og Sira Håkon Alfsson om at sistnevnte overlot noe av sitt faste og løse gods til Sira Brynjulf mot at denne skulle underholde ham

alle hans livs dager med samme kost m.v. som sin vikar på Hof.

Datert søndagen nest før Margareta messe i kong Magnus's 26. regjeringsår (dvs. 17. juli 1345).

Originalen er et skinnbrev i Riksarkivet. Seglene er borte.

D. N. I, s. 272.

Bjørn Oleifsson kunngjør at han i stevnestuen på Frøyshov på Røyse har makeskiftet gårdene Bleiken og Rå i Brandbu til Thorgeir Steinrodson for 6 øresbol i Aker i Ullerål (på Ringerike). Til vitterlighet satte Thorgeir Thorgeirsson og Thorgeir Eivindsson sine segl sammen med hans eget under dette brev.

Datert første søndagen i fasten i kong Magnus's 36. regjeringsår (dvs. 22. februar 1355).

Originalen er et skinnbrev i Riksarkivet. Det første segl er borte.

D. N. I, s. 622.

Bo Fleming, ridder og riksråd i Norig, Arnvid Jonsson, Mattis Pedherson, Gutorm Haraldson, Kedel Torgardsson, Tolleff Ulfson, Harald Thorgerson, Eleff Thordson, Bent Bentson, Dyre Sygurdson, Dyre Gestson, lagrettemenn på Ringerike, kunngjør at de i prestegården på Norderhov tildømte ridderen Hartvig Krumedike 11 øresbol i Bønsnes som Elling Amundsson hadde pantsatt til ham for sin brøde.

Datert St. Pål's aften anno domini MCDLXI (dvs. 24. januar 1461).

Originalen er et skinnbrev i Riksarkivet. Seglene er borte.

D. N. I, s. 702.

Ingrid Nilsdotter testamenterer en del jordegods på Opplandene, deriblant Fjelstad og Svarstad samt ødegården Hval på Ringerike, til en ny præbende (dvs. inntekt for en domkirkeprest) ved hellige fem vunders alter i Hamar domkirke til sjelemesser så lenge verden står, for sine brødre biskop Finboge av Bergen og Herr Olaf Nilsson, sin mor Ragnhild, sin husbond Jørund og sine barn Agata, Thorer og Birgitta. Hun forunner sin sønn Gulbrand for hans levedager å nyte denne præbende

som etter hans død Hamar biskoper skal ha forvaltningsrett over.

Datert Hamar domkirkes sakristi annen påskedag anno domini millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio (dvs. 8. april 1493).

Originalen er et skinnbrev i Riksarkivet. Seglet er borte.

D. N. I, s. 760.

Biskop Mogens i Hamar vitterliggjør med dette sitt åpne brev at han makeskifter til Dyre Sevaldsson, lagmann i Opplandene, gården Hanestad på Toten fra hellige fem vunders alter i Hamar domkirke mot 2 pund årlig rente i Sorum på Ringerike og $\frac{1}{2}$ pund i Svartstad i Røyse sokn, samt en huds verdi.

Datert Hamar mandag nest etter hellig trefoldighetsdag anno domini MDXVII (dvs. 8. juni 1517).

Originalen er et skinnbrev i Riksarkivet. Det annet segl henger ved.

D. N. II, s. 28.

Ogmund Thoraldsson, prest ved Lafrants kirke i Tønsberg, skjenker en del av gården Ullern i Røyse på Ringerike til St. Halvards kirke i Oslo på grunn av de velgjerninger som Andres, biskop i Oslo, og etter ham biskop Eivind har vist mot ham.

Datert anno domini MCCXC primo XVIIJ Kal. Aprilis (dvs. 16. mars 1291).

Originalen er et skinnbrev i den Arne Magnæanske diplomsamling.

Av de 5 segl er nu 4 igjen. (Arne Magnusson, latinisert: Arnas Magnæus, var født på Island 1663. Han ble professor og bibliotekar ved Universitetsbiblioteket i København. Årene 1702—12 oppholdt han seg på Island for å lage en jordebok over hele landet. Under dette arbeide samlet han alt han kunne komme over av gamle håndskrifter, deriblant det aller meste av de islandske mellomalderskrifter som nu er bevart og som er hovedkilden for studiet av Nordens gamle litteratur. Ved sin død skjenket han sine samlinger, som nu kalles «de ArneMagnæanske samlinger», til Universitetsbiblioteket i København. Det er disse samlinger islendingene nu vil ha tilbake!)

D. N. II, s. 244.

Halvard Reidarsson, ombudsmann på Ringerike, hører forskjellige vitnemål om hvorvidt noen

akerløkker lå til nordre eller søndre gård på Hvaal.

Datert Løken i Vangsbygd på Ringerike torsdagen nest før Klemetsmesse i kong Magnus's 30. regjeringsår (dvs. 20. november 1348).

Originalen er et skinnbrev hos kaptein Munthe på Kroken. 3. og 4. segl henger ved.

D. N. II, s. 260.

Guttorm Gudbrandsson, lagmann i Oslo, og Hølgi Steinarsson og Ketil Petersson vitner at Thorgeir Eivindsson betalte Brynhild Thoresdotter 1 $\frac{1}{2}$ øresbol i Leine.

Datert onsdagen nest før palmesøndag i kong Magnus's 34. regjeringsår (dvs. 13. mars 1353).

Originalen er et skinnbrev i Riksarkivet. Seglene er borte.

D. N. I, s. 322.

Kong Håkon gir kongedømmets gård Fjeld i Røyse på Ringerike til Mariealteret i nordre fløy i Mariakirken i Oslo til en daglig messe for sin mor dronning Blankas, sin bror kong Eriks og sin egen sjel.

Datert Akershus torsdagen nest etter Martins messe i vår regjerings 16. år anno domini MCCCLXX (dvs. 14. november 1370).

Kongen, biskop i Oslo Halvard og drotsæten i Norge Ogmund Finsson satte sine segl under, og rester av de tre segl er bevart.

Originalen er et skinnbrev i den ArneMagnæanske samling.

D. N. II, s. 528.

Trond Syversson og Halvard Haraldsson kunnngjør at Sigurd prest på Jevnaker for dem erklærte at han ikke hadde begynt med messer eller årtidehold for Sigrid på Løken fordi arvingene ikke ville levere det halve markebol jord i Helgeland i Hole sokn som hun hadde gitt.

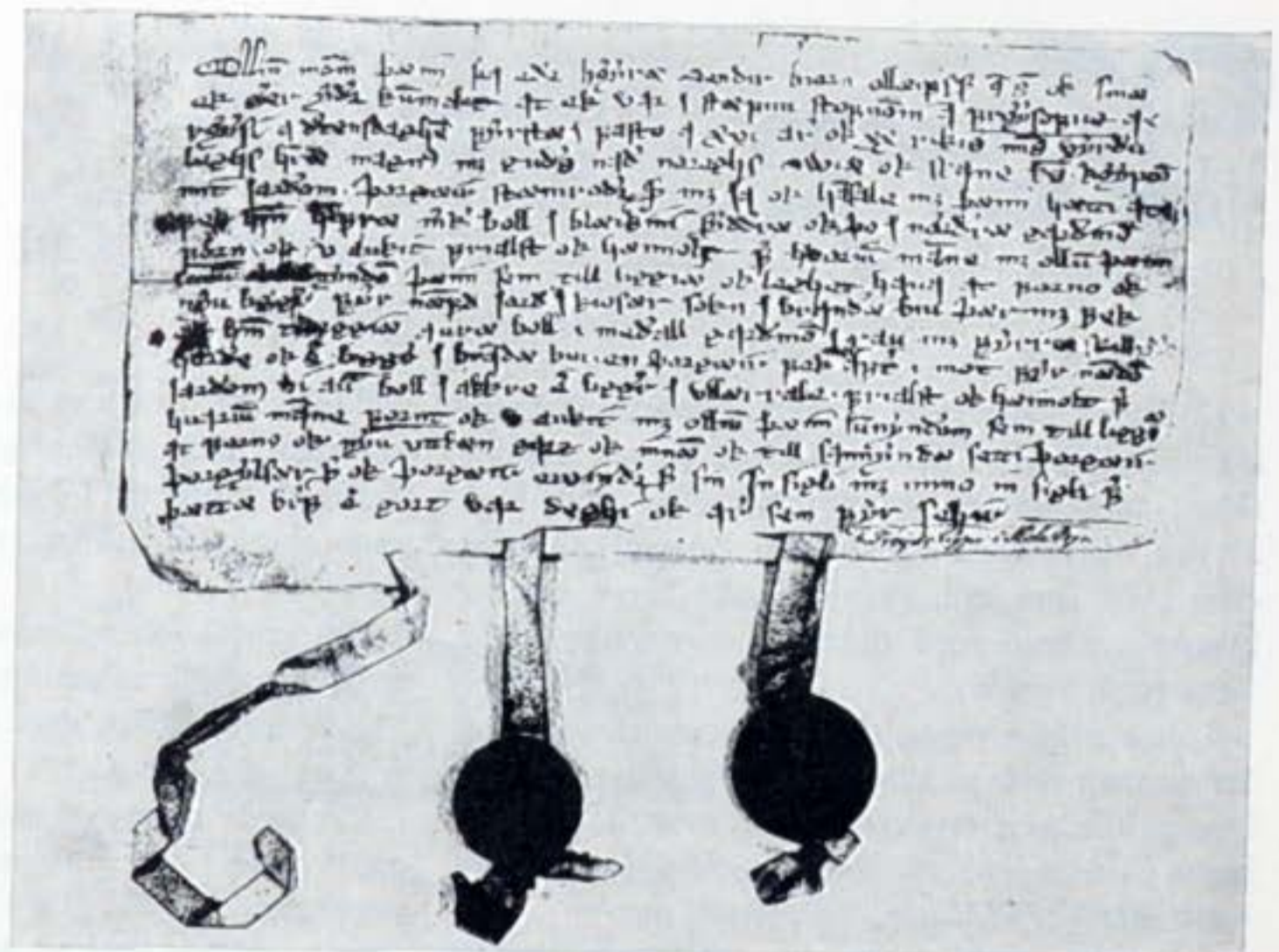
Udatert (ca. 1430). Annet segl henger ved.

Originalen er et skinnbrev i Danske Selskabs Samlinger i København.

D. N. II, s. 618.

Erik Torgilsson og Torkel Halvordsson, lagrettemenn på Ringerike, kunnngjør at Erling Omundsson solgte 3 øresbol i Somedal i Adalen i Norderhovs kirkesokn på Ringerike til Håvard Torgilsson.

Datert Krakstad torsdagen nest før Gregorsmesse i fasten anno domini MCDLVIII (dvs. 9 mars 1458).

Skinnbrev fra Røyse 1355

Originalen er et skinnbrev hos kaptein Munthe på Kroken. Seglene henger ved.

D. N. II, s. 628.

Asbjørn Bjørnsson selger til Stefan Guttormsson et halvt markebol i Somedal i ytre Ådalen i Norderhov kirkesokn på Ringerike.

Datert Wang i Jevnaker sokn på Hadeland dagen nest etter Marimesse om høsten anno domini MCDLXI (dvs. 9. september 1461).

Originalen er et skinnbrev hos kaptein Munthe på Kroken. Seglene henger ved.

D. N. II, s. 712.

Guttorm Andersson, Even Torvitsson og Herlog Trondsson kunngjør at Alf Gestsson ga sin frende Erland Dyresson de jordparter som tilfalt ham i arv etter sin bror Dyre Gestsson.

Datert Ask i Strandingfjordingen i Norderhov på St. Babianus's og St. Sebastians dag anno domini 149ij (dvs. 20. januar 1492. Sammenblending av arabiske tall og romertall i årstallet!)

Originalen er et skinnbrev i Riksarkivet. Annet segl henger ved.

D. N. II, s. 870.

Per Clemmetsen, sokneprest i Norderhov, henvender seg i domkapitlet i Hamar med spørsmål

om tienden i prestegjeldet Ringerike, hva sedvanen har vært, hva han bør ha og hva presten i Hole bør ha. Han får det svar at de har hørt at det fra arilds tid har vært slik at den prest som har Norderhov, tar tienden over hele Ringerike, og presten på Hole og Jevnaker tar intet av tienden fordi de er kapelgjeld under Norderhov og Gran. Dessuten skal Norderhovspresten ha $\frac{2}{3}$ av alle inntektene ved større begravelser, og Holepresten $\frac{1}{3}$, både når det gjelder kuer og penger. Men inntektene ved små begravelser og andre små utredelser innenfor Holes gjeld skal Holepresten ha alene.

Datert Hamar den 10. dag i juni 1560.

På baksiden av dokumentet står det at uttalelsen er stadfestet av bispem Frans Berg og domkapitlet i Oslo 24. mars 1574. *)

Originalen er et skinnbrev i Danske Selskabs Samling i Kjøbenhavn. Den er sammenlignet med en samtidig avskrift på skinnbrev i det norske Riksarkiv.

*) i Dipl. Norv. er det føyet til denne fotnote: Ved dom datert Akershus 17. mars 1575 (i Danske Selskabs Samling) tilkjente derimot kansleren Paal Hvitfeldt soknepresten i Hole rett til den omtvistede tiende og de øvrige inntekter av Hole soknekall.

(I Norderhovboken av 1914 s. 37-8 og 310-11 har August Steinhamar utførlig gjort bruk av dette diplom).

Verp

En eldgammel skikk, —

fremdeles kjent på Ringerike?

Under arbeidet med å samle gammel tradisjon i fjellbygden Ål i Hallingdal for en mannsalder siden, kom jeg over mange underlige ting. Noe av det merkeligste var de små haugene av stein eller kvist som kalles *verp*. Ordet betyr *kast* og henger sammen med oldnorsk *verpa* som betyr *kaste* (tysk: werfen).

Langs gamle veger, særlig på ensomme steder, kunne man støte på slike verp. Og om verpet ikke lenger kan påvises (var det av kvist, ble det jo borte i tidens løp), så lever det i Ål videre i stedsnavn som Verpebakken, Verpedokki osv.

I Oppheimslie i Torpo har det således vært et verp i et vegskille ved en atlagd stølsveg, det er et kvistverp så det nu ser ut bare som en flekk på marken. Og ved den aller eldste vegen som det er spor etter i Nersetlien mellom Ål og Nordbygden, ligger det to steinverp, ca. 50 meter fra hverandre. I et dokument fra 1820-årene står det om et skogdele at det går «uppi verpet», det er klart at det siktes til det ene av disse to verp. Det største av dem er ca. 2 meter i tverrmål og ca. 1/2 meter dypt, det er nu mosegrodd og består av stein som er gjennomsnittlig nevestor eller vel så det.

Skikken med å kaste stein eller kvist på et slikt verp når man gikk forbi, har i fjellbygden vært levende helt ned mot våre dager. En åling som nu er i 75-års alderen, har fortalt meg at når han som gutt gikk sammen med sin far til langstølen inne på åsen mellom Ål og Leveld, så tok faren en kvist og kastet på et bestemt sted ved vegen, og da gutten en gang spurte ham hvorfor han gjorde det, svarte han bare: «Me pla gjera det so.»

Men en gammel mann, født før 1850, fortalte meg om et par slike verp ved en stølsveg på åsen mellom Ål og Vats: det var falt 2 kjemper der, og de ble begravet der de falt, sa han. «Folk meinte at dei måtte kaste stein på grave deire for å feste vardøvle deire, so dei ikkje skulde gå att etter seg og gjera dei noko ilt.» — Det antas at der det ligger slike verp, har det foregått drap eller mord.

Skikken med verp er så gammel at den er fellesgermansk. Den er kjent gjennom hele Europa, fra Hellas til Norden. I Norge har den således vært meget vanlig, den kjennes da også fra sagalitteraturen.

Den svenske vitenskapsmann dr. Sigurd Erixon sier: «En dylik utbredning förutsätter en oerhört hög ålder, man kan säga att bruket tilhör botten-skikten i vår kultur.»

De lærde mener at skikken med verp har sin opprinnelse i troen på vegånder, det er ofring til vegvettene.

Et verp kan altså gå tilbake helt til den første tiden da vårt folk kom her til landet. De tenkte seg jo naturen fylt med levende vesener (ennu taler vi jo om nøkken i fossen og haugafolk i berg og fjell osv.

Også på Ringerike har skikken med verp sikkert vært kjent. Kanskje lever det ennå folk som kan fortelle om eller endog påvise verp i Ringeriksbygdene? Slikt burde nedskrives før det er for sent. Det skulle være en grei oppgave f. eks. for skolelæreren i bygda. Og heftet «Ringerike» ville sikkert gi plass.

Forøvrig har det en særskilt grunn at jeg kom til å skrive dette i «Ringerike». Jeg har nemlig nylig hørt, og det fra flere hold, at det helt til nu har levet en eiendommelig skikk her på Ringerike: Ved vegen ute i Hole skal det stå et tre som gode folk har pleiet å vende seg mot og bøye seg for når de reiste forbi.

Dette har jeg nu hørt om fremstående Ringerikinger som jeg selv har kjent, men som nu er borte, en av dem døde for bare et par år siden. Derfor lever det sikkert folk på Ringerike i dag som både kan påvise treet og fortelle om skikken. På bakgrunn av det som ovenfor er fortalt, er dette et meget interessant tilfelle. La oss få høre hva folk har å fortelle om det!

(Og er det hemmeligheter, så la likevel meg få vite det, — jeg skal forsøke å holde kjeft....)

Helge Fonnun

Skogsalme

LUNDER KIRKE 200 ÅR

Av Elling M. Solheim

I.

*Gå skogsalme ut til hvert lyttende hjerte
med høgtidsbud.
Kall soknedalsfolket fra grender sammen
å prise Gud.
Huset Han bygde, tross skiftende kår,
står levende blant oss i glans fra de svundne
to hundre år.*

*Her fant våre fedre seg næring og bustad
og tente eld.
Vent lyste lendet med vatten og lier
mot fjerne fjell.
Men hjertet det ropte på himmelbrød.
Fikk stillet sin hunger ved disken og kalken
da klokker lød.*

*Ja, kirken ga trygghet til folket og dalen.
Løftet dem stilt.
Soning og fred til hvert hjerte som stridde
den skjenket mildt.
Hit gikk det veier fra syd og fra nord.
Slektene møttes her — hit kom de tilbake.
Søvn under jord.*

*Nå står den og minner om henfarne tider
vi ei fikk se.
Pilegrim — gå inn her i helligdommen
og bøy ditt kne.
Løft blikket i bønn fra den mørke jord,
se veien som stiger mot himmelborgen
der Herren bor.*

II.

I fra bygdas spredte heimer kom de,
 sank seg til kirkegang.
 I fra myr og mo — fra li og strender,
 unge, gamle strømmet stille sammen
 inn på kirkevang.
 Hoder blottes — hender møttes,
 klokkeømen båret dem imot.
 Gikk som signa skjelving
 inn i hjerterot.

Juledag med frost og kvite skoger,
 storgarsskyss og bjelleklang.
 En fikk vike unna den som minst var,
 slik var det nå ordna her i verda,
 livsens rett og rang.
 Men plassejenta kunne bli
 «den vakreste ved Lunder kjærke».
 Det var gjetord å ta med
 i lys og mørke.

Året gikk med sine tiders skifting,
 tegn og varsler, merkeda'r.
 Knytt til jordens kretsløp var de alle
 og i all sin dåd og adferd vitnet
 at dens barn de var.
 Kryllingsmesse — hestevrinsking,
 minnelse om fjerne tiders sed,
 hit til kirkebakken
 alt av liv var med.

Hit gikk og den aller siste ferda
 vemodstungt til klokkedur.
 Trøtte lemmer — her skal de få kvile,
 gjømmes bort og glømmes av all verda
 attom kirkemur.
 Men i våren og i høsten
 himlens håp om evighet er med.
 Vender sorg til trygghet
 og til sjelefred.

III.

*To sekler har langsomt glidd hen imot glemslen
i tidens hav.*

*Fra fortidens tåkeland stiger det røster
med trøst og krav.*

*I kraft av det eviges strålemakt
vårt hjerte beredes og her skal vi holde
vår nattevakt.*

*Vekter! Hvor langt er det på natten?
Hør vekter — er dagen nær?
Da toner den hellige malmen der oppe:
Herren er her!*

*Gjennom den skogfagre dal går et sus
og solen forgyller det kneisende tårnet
på Herrens hus.*

ELLING M. SOLHEIM

SÆTRANGFUNNET -

SIGVART MJØR:

det nest største fra fjerde århundrede

I ettermiddagssol ser en best hvor vakker Haugsbygda er. I terrasser ligger den og speiler seg, og selv for en syklist er det lett å komme fram nå. Den nye asfalterte veien fører en raskt opp mot høydene.

Vesterntangen er første trappetrinnet. Området ved Vestern er det andre, Sætrangplataet er det tredje, og det fjerde er Klekken. Berggårdene danner siste trinnet, og så bærer det raskt opp mot Krokskogranden.

Det var bare til tredje plataet jeg hadde tenkt meg. Sætranggårdene ligger på en låg åsrygg. Egentlig er det vel Sætrangsbecken som har dannet åsen. Riksveien mellom Hønefoss og Jevnaker skjærer gjennom den.

Mange ganger hadde jeg kikket opp mot Sætranggården. Der oppe var det altså den historiske gravhaugen en gang befant seg.

Ute på gårdsplassen traff jeg den tidligere eier, tømmersjef Bernt Eidahl. Med ham som cicerone fikk jeg straks rede på hvor haugen hadde ligget. Innkjørselen til eldste bygningen fører i dag over nordligste feltet. Inne i hagen ligger den i samme retningen grendeveien til Sætranggårdene går. I søndre enden av feltet stod for mange år siden en stor stein. Sætranggråen. Sagnet fortalte om en rik skatt under steinen. Men for å finne den, måtte det graves tre torsdagsnetter på rad.

Rett som det var stod Sætranggråen og svaiet. Nesten farlig for omgivelsene var den, og derfor tok tippoldefaren til den nåværende eier og kjørte den til utmarka. I nordre enden skulle det vært to bautaer. Ingen vet i dag noe om disse.

To andre hauger skulle det også ha vært. En skulle ligget på andre siden av riksveien, og den tredje skulle ha ligget syd for innkjørselsveien.

Den viktigste av haugene, som sikkert kan påvises, ble gravet ut i 1834. I følge Bernt Eidahl forklarte Anders Iversen Sætrang følgende om dette:

Haugen var meget stor og lå i veien for innkjøringen til gården, og da saugfoged H. A. Ridder i 1834 tilbød seg å fjerne den, ble dette akseptert.

En imponerende utsikt er det her. Mot vest ligger Holleia. Blåne bak blåne ser en. Den riflete Gaustadtoppen ser en i sør-vest. Norefjell lyser, og Tyvenborgen og Bukollen rager opp i det uendelige skogriket. Ganske nær ligger Bergskollen, og i nord og øst ser en like opp til Hadeland. Krokskogranden danner bakgrunnen. Ringkollen og Gyrihaugen virker mektige. Midt i sentret i Haugsbygda er en. Vangsområdet og mere til har sikkert en gang hørt til denne storgården. En delestein — den finnes på oldsaksamlingen — vitner om at en gang gikk grensene for Sætrang like mot Hadeland.

Den nye bygningen er i embetsmannsstil. Stuen er store og romslige, og herfra kan en se en stor del av utsikten.

Takket være saugfoged Ridder ble en stor del av Sætrangfunnet tilgjengelig for etterslekten. Et grunnriss og en profil av haugen har han etterlatt seg. «Tegning over det omtrentlige Udseende af Sætrangs-Haugen i Hougs Annex til Norderhøgs Præstegjæld paa Ringeriget, hvis Jord og Steen er kjørt til Gaarden Krakstad i samme Annex aar 1834», står det på tegningen. Alt som til i dag er tilgjengelig kildemateriale, stammer fra Ridder. Professor Rudolf Keiser — Universitetets oldsakssamlings første bestyrer — har katalogisert gjenstandene. Beretningen om dette skriver seg fra 1836.

En har grunn til å forundre seg over at dette funnet ikke tidligere er beskrevet. Først i 1959 kom Norske Oldfunn IX, Sætrangfunnet, ved Wencke Slomann. Riktignok hadde E. S. Engelstad i 1924 gitt ut et skrift om funnet, men står det: Dette arbeidet er dessverre vanskelig tilgjengelig og lite kjent.

Vanskelighetene med utgravningene — det er svært mange av dem her på Ringerike — er at det bevilges så alt for lite til formålet. Privatpersoner må i de enkelte tilfeller betale omkostningene. Når det rent tilfeldig — som på Gjermundbo — støtes på en gravhaug, må noe gjøres. Her ble en høvdinggrav funnet under utgravningen av en

hustomt. Dette gravfunnet stammer fra år 900. Sætrangfunnet er atskillig eldre. En regner det til samme alder som gravfeltet på Veien—Bråten, og forskerne setter tiden til år 375.

Sætrangfunnet er det nest rikeste fra dette tidsrom. Grunnriset forteller om at haugen har vært stjerneformet, omkring 20 meter i tverrmål og 4 meter høy. Under et tjukt jordlag — sterkt som leire — kom en ned på en sentralrøys. Midt i haugen lå gravkamrene. De var tømret. Det ene var trekantet. Det andre var en uregelmessig firkant. Her ble det funnet et manns- og et kvinnelik. Fra kamrene førte en drenering gjennom stjerneformene ut av graven.

Sætrangkatalogen har 25 numre. Under hvert er det flere funn. Blant disse kan nevnes: 5 gullringer til en samlet vekt av 63,89 gram. En av disse var spiralformet og veide 24,43 gram. 2 sølvringer og en mengde perler i alle mulige fasonger og farger, spillebrikker, glassbegere, trespann, trekar, bronsestykker, spann og kar av leire, småting av jern, rester av lærbelte, sverd, pilespisser, knivskaft av barlin, spinnehjul av sandstein, rester av tøy og lær, bronsespenner i flere fasonger, ildjern, sylindrisk endestykke av drikkehorn, rester av knokler fra mennesker og dyr og stor interesse har vevede stoffer, pels og lærvarer vakt. 900 perler av rav, glass og glassmosaikk forteller om rikt kvinneutstyr. En dobbeltonisk sølvperle av norsk form antas å ha vært tilgjengelig omkring den tiden gravleggelsen har funnet sted. (Omkring 375). Alle perlene er innført, sier Wencke Slomann, og de er av høyst forskjellig kvalitet. En stor del av dem må regnes til feilvarer.

Det største funn av perler har Danmark. I Nyrup på Sjælland er det funnet 1100. Graver med et par hundre perler har en ganske begrenset levetid i Norden. Disse gravfunnene dateres til omkring 400.

Stor interesse har de 5 spinnehjulene vakt. Et er av glass, og det er meget sjeldent i Norge. Et lignende er forresten funnet i en vikinggrav på Sunnmøre. I Danmark er det funnet noen, og mere alminnelige blir de i funn langs den romerske grensen.

Spennene vies stor oppmerksomhet. De har tilhørt belter. Et praktbelte er nøye gjennomgått og sammenlignet med andre belter fra den eldre jernalder av Per Fett. Våpenutstyret er likeledes nøye gjennomgått og sammenlignet. Til det hører spydspisser med og uten mothaker.

Gjennomgåingen av Sætrangfunnet bekrefter at gravleggelsen må ha funnet sted før år 400. Verdenssituasjonen den gangen var svært urolig. Germanske stammer rykket inn mot romerriket gang på gang, og goterne måtte til slutt forlate sine sydøst-europeiske besittelser.

FREMMEDE INNSLAG I SÆTRANGFUNNET

I Sætrangfunnet ser vi tre retninger, en fra Rhinegnene, en fra Svartehavet og endelig en hjemlig. De tjukkveggete, grønne glassene er laget i østlige deler av Romerriket. Interessant er det å lese om handelsveiene fra denne tiden. Elvene var de viktigste ferdselsveiene, og det diskuteres om Weichsel- eller Odermunningen. Ravperlene stammer fra den sydlige Østersjøkyst. Glassperlene kan stamme fra Gallia, men troligst hører de hjemme i Ungarn. Ridder sier at perlene lå strødd over hele gulvet på tekstilene. Hvis dette er riktig, har det likhet med ungarske utgravninger.

Moten med perler stammer fra Sydøst-Europa. De ungarske kvinner bar som oftest flere perlekjeder om halsen. Dertil bar de kjeder om tinningene, om håndledd og ankler.

Kniven og sverdet i Sætrangfunnet er neppe nordiske. De mangler ethvert spor av fabrikkmerke, men stammer troligst fra rhinske verksteder.

Det synes å fremgå av Wencke Slomanns redegjørelse at Sætrangfunnet har sterke forbindelser med den østlige verden, men det er heller ikke noe i veien for at skikkene har sin likhet bare med Danmark.

Det synes av det fremlagte materialet at det har vært en betydelig handelsvei over Sætrangområdet. Et veiknutepunkt mellom Oslofjorden via Hadeland og Valdres er kjent fra bronsealderen. Gravskikken og funnene har paralleller langs hovedveiene.

DEN ØKONOMISKE BAKGRUNNEN

Jordbruket, jakt og fiske var i de eldste tider ryggraden for økonomien. Gårdsnavnene i Haugsbygd tyder på en tidlig bosetning. Haug, Berg og Loe tyder på det. Der fins Vin- og Stadgårder. Klekken, Skøyen, Vestern og Løken. Kragstadgårder har vi i sydvest. Sætrang har bygdenavnet Vang i seg. Sotrvanger skrives det i eldre tid. Sotr peker hen på død og grav.

Økonomien for sætrangmannen synes å ha vært god. Enten han har handlet med tilfeldige forbindelser langs handelsveien eller han har gjort ut-

ferder til fremmede land, må han ha hatt plenti med byttemiddel. Dermed er vi inne på de økonomiske forhold i norske jordbruksbygder på denne tiden. Sikkert er det at de rikeste funn stammer fra de beste jordbruksbygdene. Knokler fra gris, sau og hest tyder på et intenst jord- og feddriftshold på Sætrang. Store ubygde områder ga dessuten mulighet for rik tilgang på trevirke, jern, fisk og vilt. Overskuddet av korn og kjøtt har det vært avsetningsmuligheter for. Fra fjelldistrikter har det vært stor omsetning av jern og kostbare skinnvarer. Sætrangmannen kan ved siden av ha drevet handel. Muligheten for et handelsentrum kan tenkes. Selv kan han ha foretatt handelsferder både i Vestfold og over til Danmark og videre sydover til Romerikes grenser. Der har det vært anledning til å kjøpe luksusvarer, og der har det vært rik avsetning på finere pelsvarer. Muligheten for å ha deltatt i kampene ved den romerske grensen, kan også være mulig.

Det er intet som tyder på at Sætrangmannen var en fremmed, sier Wencke Slomann. Det gir

uttrykk for en hjemlig stormann som var rik nok til å skaffe seg luksussaker, og etterkommerne hadde vilje og overskudd til å gi stamfaren og hans kvinne en så storslagen begravelse.

Publikasjonen av Sætrangfunnet burde bli atskillig bedre kjent. Ringerikes Museum har skaffet seg et hefte, og det bør alle biblioteker på Ringerike gjøre. Enkelt personer med interesse for fortiden vil finne mange interessante opplysninger. Skriftet er forsynt med katalog, litteraturliste og en mengde fotografier av enkeltgjenstander.

Forfatterinnen takker bidragsytere både av faglig og økonomisk art. Ringerikes Sparebank har ytet hjelp til illustrasjonen av perlesamlingen. Og sist og ikke minst: Skriftet er utgitt til minne om professor Rudolf Keyser. Han var oldsoksamlingens første bestyrer.

N. B. Sætrangs- og Gjermundbo-funnet hører til Norske Oldfunns samlinger. Begge burde være tilgjengelige for ungdommen på Ringerike.

Sigv. Mjør.

De første husmennene på Ringerike

Forts. fra side 12.

5 ved Busund. Prestegården hadde i 1657 langt større husdyrhold enn noen annen gård på Ringerike, og det er sannsynlig at i alle fall de husmennene som bodde nærmest hadde pliktarbeid på prestegården. Det er et forhold som er kjent fra andre steder i landet også at presten går i spissen med å skaffe seg husmenn. Men alt tyder på at det først har skjedd på 1600-tallet, før den tid har det ikke vært virkelige husmenn på Ringerike.

Hvor kom de nå fra, alle husmennene i 1666? Av sagbruksarbeiderne må mange ha vært utabygds folk, navnene tyder på det, og dessuten har en del av dem tilnavn som viser det, det er en hel del svensker, «juter» (d. v. s. dansker), «nordlendinger» (d. v. s. vestlendinger) og noen som kalles «døl», som vel helst er hallinger. Delvis er det samme tilfelle med rydningsmennene, således bygsler en Per jemt (fra Jemtland) Øverby i 1627. En del av sagbruksfolkene har lagt seg opp penger med arbeidet sitt og har siden bygslet gård, det gjelder f. eks. den Jon sagmester fra Hedmark som bygslet Veien i 1618. Men en god del av husmennene i 1666 var nok ringerikinger, og siden det

ikke var noen husmannsstand før 1600, må de nødvendigvis ha vært sønner til bøndene. Således er det vel all grunn til å tro at Torger Halvordsen, som var husmann under Søre Gjesval i 1666, var bror til brukeren på gården, Ola Halvordsen. Bergsvein, husmann på Sætrang, var en forhenværende bruker på gården, den åtti år gamle Ludvig under Bølgen var tidligere bruker på forskjellige gårder, Elling Hval hadde også vært bruker på gården, og slik kan vi holde på. En mer nøyaktig undersøkelse vil sikkert vise at mange av de virkelige husmennene er yngre sønner på gårdene som har bygslet seg en plass i stedet for bare å gå som ugift «dreng» all sin tid. Det var ennå mye god jord å rydde på selve gårdene, og husmennene har dessuten kunnet få atskillig arbeid med tømmerhogst og kjøring. Noe stort skille mellom bønder og husmenn kan det ennå ikke ha utviklet seg, det var noe som først kom seinere, da plassene ble dårligere og folkemengden større, slik at det ble rift om plassene også.

E. F. Halvorsen.

Også en tiurleik i Holleia

AV
THORVALD E. SOLBERG

Det var en vår for mange år siden med bekkesikkel og takdrypp om dagen, og klare, litt kalde netter.

Jeg er på vei fra Nakkerud stasjon på Tyri-stranda, og jeg esler meg inn til en utgammel gård inne på skogen for å oppleve for første gang i livet slikt eventyr som det å høre fuglen leike inne på en av disse navngjetne spillplassene her på selveste Holleia.

Jeg hadde med brev til stasjonsmesteren på Nakkerud. Han var en gammel kjenning av far min, og avtalen var at han skulle sette meg på rett vei innover skogen. Når jeg hadde gått en mil eller to, skulle det komme en mann og møte meg, det var alt sammen skrevet og avtalt i god tid.

Jegerne brukte å ta opp her fra Nakkerud, og stasjonsmesteren var selv jeger og venn og tillitsmann for alle som kom med borse på nakken.

Jeg glemmer ikke hvor vennlig han var. Han sjusket ikke fra seg en avtale, men lot meg gjenta flere ganger hvor jeg skulle ta av for ikke å gå feil. Det var tydelig at han var sitt ansvar bevisst.

Og dermed gikk jeg trøstig avsted.

Det var meningen at jeg skulle være fremme i lyset. Veien var grei. Jeg hadde niste i skreppa, en gammel borse på ryggen, og i lomma hele ti kroner foruten litt sølvpenger, det var en formue som ikke var til å spøke med.

Nå var jeg oppe på åskammen, og det var tydelig at jeg hadde tatt av riktig og var på rett vei.

Det knaste sprøtt under foten når jeg trødde ned i et hjulspor, der nattgammel is hadde berget seg unna dagens solstråler, og det sulket vått under kavlebruene når veien fant for godt å ta rett over putter og myrer.

Det var nok ikke rare veien denne utgamle gården kunne rose seg av.

Veien varte og rakk, det begynte så smått å skymre, jeg gikk så fort jeg syntes var rimelig. Det var jo ingen grunn til å gå seg alt for svett, for jeg skulle jo rekke å komme fram i lyset. Skogen var lang og atskillig mørk, det var ikke fritt for at jeg så meg godt omkring, mellom de mørke

stammene. Og når jeg kom fra de lyse myrglenene og så plutselig dukket inn i svarte gransko-gen igjen, kjentes det rent stusslig.

Jeg la et par patroner i geværet, det er jo ingen greie på å være skytter og gå og ikke ha ladd.

Forunderlig med slik en eldgammel skogsvei, det var jo ikke stort annet enn en kløv-vei. Digre røtter fôr som ormer tvers over, og neimen om de hadde vært for nøye med å rydde vekk temmelig digre kampesteiner, det måtte humpe godt når hjulet tok bort i slik en trasig stein. Steinen flytter seg sikkert ikke.

Hm, det var som denne eldgamle veien lå der og hadde noe den skulle ha sagt meg —?

Noe slikt som at så pass til kar hadde den da sett noen ganger før.

Jeg ønsket jeg hadde fått med meg en hund. Det er selskap i en hund.

Det var ikke fritt for at det skymret sterkt. Det led nok hurtig mot «skomskøttet». Jeg syntes jeg forlenget burde vært framme, jeg ga meg til å springe der veien var flat, og utfor bakke.

I en bakkeskråning suste det fra digre vinger,

Det var ikke fritt for at jeg skvatt høgt i været, men ingen ringeriksgutter er skogredde, var det likt seg.

Og veien, den ville bare videre og så ut til å ha mye mer igjen; nå småsprang jeg nesten hele tiden, selv om det bar imot.

I en veisving bråstoppet jeg; det gråner i no som synes å skyte ende opp fra selve bakken, jeg famlet etter børsa.

Det kunne godt ferdes bjørn her inne på disse uendelige øde skogene.

— Neimen, er du endelig der da, gutten min? Jeg syntes du vart drugt lenge, så rusla jeg til møtes med deg.

Det sto en tuslete mannsperson ved veikanten. Der hadde han sittet og sett meg komme rundt svingen, hørt meg hadde han nok på aldri så lang lei.

— Er det deg, Ola? sier jeg, sjelden har jeg møtt noen og blitt gladere.

— Ja, du får nå være velkommin på skauen da, gutten min, på Holleiskauen, og borse ser je du har og alle tingen, he, he, ja, nå tør det itte bli godt å være fuggel herhiti.

Å, ja da, dom har enda fått både brev og full grein fra far din for lång ti sea, så du er ventendes oppe på garden.

— Bor ikke du oppe på garden da, Ola?

— Nei, hå nei, je bur nok bare ti ei skarve fillestugu innpå myrene, je.

— Jeg ville helst ha ligget over hos deg, jeg, Ola.

— Hos meg? Hå, nei, je har det nok itte slekt stelt, je, men du tør itte væra urolig, du tør leggja deg trygt til å såva, je skal komme i god betiss og vekke på føremenatta.

Nå ser vi at det lyser fra et sted oppe på en ås.

— Ja, rett nå ser du gar'n, sier Ola og peker, og så får du ha god natt da.

— Ola, sier jeg, bi litt da, Ola, jeg skynder meg å vri av meg skreppa.

— Takk skal du riktig ha for du kom og møtte me, det var snilt gjort av deg. Du drikker vel en dram vel?

— Hå, det er nå både synd og skam å ta bort.

Jeg slår i staupet som er skrudd på flaskehalsen, en dugelig dram. Jeg skulle ha dette brennevinet om jeg ble liggende i forkjølelse.

— Ta en til, Ola, sier jeg, og slår fullt på nytt.

— Nei, ta en sjøl da, get, sier han.

Jeg er da vel ringeriking og orker å drikke brennevin. Jeg reiser nakken attover og lar drammen ta botn, hm, det var sterkt.

— Nå, Ola, du en igjen, sier jeg.

— Vi setter oss, get, og tenner pipene våre, du har vel pipe du au veje, jadden drar itte rogga ennå.

— Hva er det som drar, Ola? spør jeg.

— Rogga rugda vel. Du har vel hørt rugda trekke, du som er fra Ringerike?

— Å, ja, rugda, ja, sier jeg.

Vi røyker litt og tar oss en dram.

Kanskje vi må slutte nå, Ola, sier jeg, ellers får vi ikke no igjen til dotsupen.

— Ja, men detta gjorde godt det, get, du skal ha takk.

— Å bor du henne da, Ola? spør jeg.

— Å, dit er det itte langt, sier han og peker med en mager hånd, langt bort i huttaheiten.

Jeg så ansiktet hans da vi drev som verst og ripte svovelstikker og tente pipene våre: Et skinn-

magert fjes med noen visne værhår om truten og litt glissen skjeggstust utover kjakene, og skrotten bare som en skolm så mager. Men øynene, de var slik som øyne skal være: snare, skogvante glugger som kan dåme bort i godlune, men som også ber en mann ta etter slirekniven om det kniper. For det er ikke bare kreftene det kommer an på i en snøgg vending.

— God kveld, Ola, sier jeg og rekker ham neven, vi møtes når du vekker meg.

Det går ikke så fort som før opp for bakke, jeg er blitt så underlig mo i knærne, men endelig er jeg framme og skritter inn på et gammelt tun.

Jeg ser at det står folk ute, en vennlig kone kommer i møte.

— Vi begynte reint å bli redde for deg vi, men så hørte vi det prate nerunner bakken, og da skjønte vi at du hadde råkt'n Ola Skytter. Men nå var det riktig gildt at du kom, du får nå ta teltakke med det som vi har det da, men dom har nå brukt å lossere her alle slike skøkskarer.

Drammene har gjort også meg til både skytter og fullgod skøkskar.

— Ja, her vil jeg nok mer enn gjerne lossere. Det er virkelig blitt sent, klokka er snart ti.

— Du vil vel ha deg litt mat? Guttunga var sta og on gla opp noen åborpinner bort i Damma, og så tok jeg like godt å stekte noen ti litt rømme om du itte vil forsmå.

Når det er snakk om mat til en innfødt ringeriking, så er det to slag som er like gode, det er nydradd vintersik fra Steinsfjorden, slik som vi henter ute på isen med det samme fiskerne har fått dem opp av hullet, og så er det nystekt smååbor.

— Å, jo, tusen takk, sier jeg og kjenner meg skrubbsulten, smååbor er nok det likeste jeg får.

Det blir ingen tid til noen lang konversasjon i kveld til tross for at folkene er inderlig velvillige og hyggelige.

Jo, da, her hadde far min mange ganger natta over, og her hadde storjegeren Gram hatt mangt et nattkvarter når han kom fra bjørn- og elgjakter, og Jørgen Ask, storskytteren, var en god kjenning. Du har føri langt i dag, du er vel trøtt og vil leggja deg, du som ska opp att til natta, sier kona, og jeg tar imot invitasjonen med begge hender.

Jeg er stuptrett etter den lange veien, av alle drammene og åboren og ringerikspotetene, surmelken og alt det andre gode. Jeg blir vist inn på

et rent og pent kammers i første etasje, også senge-
stedet er valgt med omhu, skjønner jeg, for at
Ola ikke skal ha for mye bryderi med å få meg
våken.

Nei, hvor her var hyggelig. Jeg river klærne av
meg og putter meg ned i senga.

Den var varm! Et eller annet vennligsinnet ve-
sen har nok nettopp rømt sin gode seng og søvn
av hensyn til meg. Av den svake odøren av fjøs
gjetter jeg meg til at det må være budeia som har
ofret seg.

Det lyser fra halvmånen i ovnen, kona sa at
hun hadde kasta innpå noen veapinner for at jeg
itte skulle fryse. Det kjennes lunt, og jeg har gått
meg dugelig svett.

Det må være uvanlig snille folk her på denne
gården, ikke rart at skyttere før har funnet veien
hit.

Jeg hører våren dra været gjennom skogen,
hører et og annet stamp fra gamp i stallen og
søkk i kubjelle ute i fjøset, alt er fredelig.

Jeg skimter i halvsøvne noe forunderlig vakkert
som står og lyser på bordet ved senga, det ser ut
som et krusifiks: snøhvitt nedentil og et gyllent
kors over?

Nei, nå ser jeg hva det er: det er et hvitt porse-
lensglass, og så er det blitt måneskinn, noen stråler
fra månen inn gjennom ruta og bort i en kvast med
fjordgammelt strå, som blomsterglasset står og
holder trofast på. Jo, jeg har nok jaget en fjord-
gammel blomstersankerske.

Endelig sovner jeg fast, men enten det er det
uvante brennevinet, pinn-åboren eller ringerikspo-
tene, jeg får mareritt, jeg drømmer om katter
med skarpe klør: kiss, katter, sier jeg og snur meg
mot veggen.

Da kommer endelig fjøsgudinnen svevende gjen-
nom rommet med fløyelsøyne og silkepoter, det er
ingen fred å få.

Nå hører jeg tydelig at det er noen som dunker
i veggen, det må være budeia som vil inn å ha
att senga.

Like etter glir Ola inn, han finner seg en krakk
borte ved ovnen, legger hatten attmed seg på
gulvet og tenner en svovelstikke mot bukselåret.
Så kjenner jeg den gode, søtlige lukten av brent
skråtobakk og er fullvåken.

— Fælt så hardt du sover da, get, sier han og
pusler og ler. Je har snart sti her og banka en
halvtime, men nå må du nøyte deg opp, for rett nå

sløkner månen, og da er det itte tjenlig å ligge
inne for fauleskyttærer.

Jeg tror nesten han er fornøyd med den farten
jeg setter opp. Jeg hopper så å si opp i buksene,
river på meg jakka og stapper ansigtet ned i vaske-
vannsbollen, det brenner som is, så kaldt er det.

Så tumler vi ut og tar skogsveien nordover.

Jeg tenkte jo ikke at jeg skulle ha no bryderi
med å følge denne halvgamle, visne tusseladden,
men sannelig blir det ikke ilmarsj ut etter veien,
halvskymt er det her inne mellom granene, bare
med en måne-skolm som hvert øyeblikk truer
med å sløkne.

Jeg må rent bite meg fast i denne smale skyggen
som danser foran meg med en neverkont på ryg-
gen.

Hadde veien vært kronglete i går kveld, så blir
den ikke likere her inne på selve skogen, røtter
synes å stå fritt opp fra bakken, i alle fall finner
skotuppene mine mange slike hemper å hekte seg
fast i og innmarie steiner ligger der jeg allerminst
har ventet dem.

Plutselig gjør skyggen der foran en vinkel på
den retningen vi hittil har fulgt, og jeg merker
at jeg har forlatt selve veien, for lyngen soper
om leggene.

Men det er nok en slags sti Ola finner i mørket,
der gjør han et kast på seg og hopper lett og ledig
over en nerluggu, der smetter han forbi en syl-
kvass grankvist som hekter seg fast i meg.

Ubegripelig er det for meg hvor kreftene sitter
i denne vindtørre, magre skrotten, svetten drypper
friskt fra skallen min.

Vi går ustanselig, undres om vi skal tvers over
hele Holleiskauen og ned i Sökkendalen.

Ola bøyer tvert av og småspringer oppover en
bakkeskråning. Det ligger en stor myr foran oss.

Jeg står urørlig, men det klapper upåklagelig i
hjerteregionen, og jeg må av og til ta en ordentlig
sup med luft, for andpusten er jeg blitt tilgagns.

Med ett sier Ola: Hørte du den?

— Nei, sier jeg spent.

— Hørte du itte rugda? Og der, denna hørte
du vel?

— Å er det du hører nå da, Ola? spør jeg.

— Dennane vesle faul'n vel, det er tiurpipen,
vi kallar, rett nå speller han far sjøl.

Han tverrsnur seg mot meg: Ske vi gå på hanan
eller ske vi gå på tiuren?

— Nei, vi må da vel gå etter tiur'n vel, Ola,
ber jeg.

— Ja, kom nå. Og avgårde bærer det på ny frisk.

Vi tar til venstre, sørover såvidt jeg skjønner, men denne gangen ikke så langt.

Vi er stanset i et bakkehell, og Ola har vrenget av seg neverkonten og lagt ned børsa.

— Sett deg og kvil deg litt nå, ska du få se på ablegøyer. Og snar som en røyskatt river han opp en sotete kaffekjel, slingrer noen få skritt til side og huker seg ned.

— Dettane er levandes vatn det, get, ekte ølle-vann, slikt har dom itte i bya lell.

Han huker seg ned på nytt og famler innunder en vindfelt gran. Derfra henter han frem en neve med tørrved, finner en annen håndfull med gran-skjegg, og før jeg vet ordet av det, blafrer varmen i været.

Da ser jeg at vi er ved en gammel varmestad, her har det nok vært kokt kaffe mer enn en gang før, og tørrveden og granskjegget har ligget ferdig i påvente av Eiermannens komme.

— Vi måtte så langt innpå som hit, skjønner'u før det flyger noen fillegutter og skremmer faul'n på de nære leikene.

— Er det langt til leiken herfra da, Ola, spør jeg, og stryker svetten fra synet.

— Hæ, langt til leiken, vi er på leiken nå, gutten min, her fra dennane varmesta'n har jeg liggi og hørt'n slå kneppen mangfoldige ganger, ly!

Han har reist seg på kne og satt hånden bak øret, men faller like fort tilbake igjen og fortsetter med kaffen, finner «kaffi-hønnet», og heller og måler i den hule hånden.

— Du drekker'n vel sterk?

— Jeg tar'n som jeg får'n, jeg Ola, men tør du tenne varme her like inn på leiken da?

— Hæ, varme på leiken, faul'n flyg itte unna varmen kan veta, men ta deg en brøds kalk nå, det kan bli lenge å bie.

— Enn du da, Ola? Han sitter der så tørr som granbark uten en svett dråpe å se.

— Nei, ét du nå, je bruker aldri å eta i skauen på slike småturer, je.

— Er du fælug? Han er alt i farten, har fått neverkonten på ryggen og børsa i hånden.

Så begynner en underlig dans over alle hauger. Ola foran og jeg etter. Han springer noen skritt og står urørlig og lyer. Men det ser ikke ut som vi skal ha hell med oss.

— Vi får nok itte noen tiur, hvisker jeg nedslått.

— Hå, du må itte gi opp håpet så ratt.

På neste haug rekker han plutselig hånden i været, advarende til meg som kommer subbene etter. Jeg står som fastnaglet, så smyger også jeg meg opp på haugen. Ola har lagt seg ned i lyngen, det er begynt å gråne nå, jeg skimter ansiktet hans klarere.

Han snur bare såvidt på hodet og ser på meg. Så aker han seg fort noen skritt tilbake til meg.

— Hørerru'n?

— Nei, hvisker jeg tilbake.

— Jamen nå høreru'n?

— Nei, Ola.

— Du har nå vel endelig skøti tiur på spell?

— Nei, Ola, sier jeg nedstemt.

— Kanskje du itte kan gå på'n heller?

— Nei, det er nok første gangen jeg er på tiurleik.

— Å, farian, er du slik kar?

Han drar seg helt inn til meg og hvisker inn-trengende: Ja, da får du gjøre nøyagtig som je lærer deg, du får følge meg så nære du orker. Spring når jeg spring og stå når je stoner, og da må du itte eingong lea på øra, og glan ende ner i bakken.

Jeg pustet godt ut, og vi begynte å avansere, som Ola sier. Han løper en tre, fire lange steg og blir stående urørlig. Nå bærer det utfor bakke, det er vanskelig ikke å gli, jeg synes aldri jeg har gått i skog med så mye tørr kvist og bråte. Vi står. Ola ser på meg, bøyer seg mot meg og hvisker: — Nå, høreru'n?

Jeg kan for skam skyld ikke svare nei flere ganger, men noe bestemt oppfatter jeg ikke ennå, jeg lyer så det gjør rent vondt i trommehinnene.

Da med ett oppfanger jeg en lyd: Pe-lep, pe-lep, pelep, pelep-klonk-fyty-fyty-fytyyyy —.

Hva i allverden ligner denne lyden? Jeg har hørt sagt at tiurspillet skal være som når en slår to tørre furupinner mot hverandre.

Men denne svære fuglen kan da ikke eie så svak en låt? For første gang i livet opplever jeg det store underet: denne lyden jeg hører, kan ikke frembringes av noe annet enn en fuglestrupe. Heller ikke kan den sammenlignes med noen annen fugl.

Jeg oppfatter den klart og tydelig nå, det er nattens selsomste låte, det vidunderlige, mystiske, det sarteste og hisstigste: Tiurspill!

Jeg kan ikke hjelpe for det, jeg blir underlig veik og mo i knærne.

— Jo, nå hører jeg, Ola!

Vi er nådd inn under bakkekammen, spillet er blitt langt sterkere. Så med ett blir det dødsens stille.

Har jeg trødd på en kvist, og kan fuglen ha hørt denne urvesle kneppen dypt nede fra lyngen? Jeg er stivnet i en stilling som det aldri har vært meningen at muskler og sener skal kunne greie, jeg står som en vridd tyrirot ferdig til å bikke over ende. Så, endelig begynner spillet på nytt og hissigere enn før.

Men hvorfra kommer lyden? Jeg skotter forsiktig opp i trærne foran meg.

Ola løfter geværet uhyre vart, og så plutselig river han det opp. Det smeller to skudd, vi står så lågt at det blir ingen dâm inn gjennom åsene. Ols skudd smalt først, Ola står og holder den svære fuglen etter halsen.

— Jadden fekk du itte nå lell! Det var en vakker fugl. Tenk at den spillte nede på bakken like innved bena våre, kom med sopende vinger og halsen strak, att og fram over snøfonna. Jeg dirrer ennå av spenning, slikt syn hadde jeg aldri drømt om. Jeg kommer til meg sjøl igjen ved å høre Ols stemme.

— Du skaut, du au, veje?

— Å, ja, Ola, sier jeg og er andpusten ennå, men jeg trur det gikk meg som den gangen han Jørgen Ask skaut den digre skabjøren, og hadde med seg en bykar. Bykar'n skaut sent og tålig kleint, han hadde bare råkt øreflippen. Dette syntes nok bykar'n var tålig harmelig. Men Jørn trøstet ham med at det var flere enn han som var blitt ute for å skaskyte en dau bjørn.

— Å, det ska du itte tru, je såg nok du råkt'n, kommer det trøstende fra Ola, han står og blåser kruttrøyken ut av munnladningen, og «feller inn» ny ladning. Men vi må nøyte oss, rett nå er det dagen, kanskje vi kunne lure ein på solspillet.

Og så er vi på farten igjen. Han lunter avgårde i et eiendommelig tempo, det må visst være den ideelle pass-gang, for fort går han, og svett blir han ikke.

Vi springer opp på en haug, står der et øyeblikk og lyer, men ikke lenge nok til å få pusten skikkelig. Så detter Ola ned av denne haugen og flyter opp på den neste, det er et utrolig veistykke vi tilbakelegger i løpet av en times tid.

Og der kommer sola, tenner først en åskam og får noen svære tørrfurutopper til å gløde, så vinger lyset ut over all skog, det er dagen.

Vi har ingen flere tiurspill hørt, vi går ned til varmesta'n vår, det er blitt noe hjemlig over denne pletten i skogen.

Gild skog er det ikke over disse rabbene, det er gisten skog, men den er så forunderlig ærverdig. Ikke minst skogen omkring de store myrkjølene er gammel, det er furu, kronglete og vridd.

Men her har jo tiurspillet rislet i utalte år, det er rent underlig å tenke på.

Men eventyret er brått slutt når sola kommer. Før var alt så mystisk, uvirkelig, nå er myr blitt myr, og skog er skog. Men ennå følger eventyret oss, for Ola har stanset, skygger med hånden og glåmer bort i en åsrenning i nordhall: der sitter det noen avlange silhuetter urørlige mot dagen. Tiur er det på topp i granen som ser ut som de vokser inn i himmelen. Lik eventyrfugler sitter tiur og blikker mot soløyet i øst.

Nå går vi over demningen ved Damma, på vestsiden reiser seg en furuås, det er ikke langt fra kjøreveien. Oppe på den furukollen ligger slottet hans Ola. Vi er hjemme.

Hvor underlig her er! Små stier renner over hverandre og jamsis. Det kan ikke være folk som har tråkket op alle disse?

Ola sier det er fauleveier, fra gammelt. De er soltørre og fylt med furunåler, alle, og ser forunderlig vennlige og varme ut. En bekk med kaldt, klart vann renner nedenunder bakken. Det er vidunderlig å få seg en ordentlig vask.

Det er sopt og ryddig foran trammen, tørrved ligger stablet høyt, det dufter kvæ fra det soltørre skjulet. Men slikt hus får jeg aldri mer se maken til, det er også kjent over Holleia som en severdighet.

For det første er det et par-tre hundre år gammelt, men så er det så digert tømmer i det, at veggen har ikke mer enn fem omfar. Det er ualmennelig vakkert solbrent, svartbrent alfurutømmer.

Vi setter fra oss børsene ute i gangen og går inn.

— Ja, her er nå bossua mi, je har a itte likere, je, sier Ola og går foran.

Jeg hørte i går kveld oppe på gården hvordan Ola hadde det stelt: Han er både far og mor i huset! Kona døde på vårparten for et år siden, og nå sitter han der og forsørger to halv vokse barn.

Piken ligger mye til sengs — mora hadde tæring, og det er visst å frykte at også dattera er

smittet. Nå kommer det som jeg satt og lyttet til i halvsøvne i går kveld, klart og sterkt tilbake.

Jo, kona oppe på gården hadde sagt at Ola ernærte familien med børsa. Han er den flinkeste fauleskytteren over hele Holleiskauen som du får tel å følge deg over de gamle leikeplassa, sa hun.

Vi går inn. En ung pike på seksten-sytten år ligger i en sengebenk, og en unggutt står og hekter på seg en neverkont. Han er visst et par år yngre enn søstera, men ser sterk og kjek ut.

Et vissent smil glir over Olas ansikt, han blir nesten vakker når han løfter den gilde fuglen og viser den til den syke piken.

Er du litt klein, du da? spør jeg. Jeg ser de hektiske rosene og det varme blaffet av feber i øynene hennes.

Hun er vakker med det svære svarte håret flommende over akslene, det gjør ansiktet hvitt og så gjennomsiktig.

— Å, jo, du veit je er itte rar, sier hun og hoster.

— Nei, men bare vent, sier jeg, til våren kommer og sola får makt, så kan du sitte ute i solveggen og trekke inn varm og god solluft.

— Mja, du veit je blir likere bare det blir somer'n, sier hun forhåpningsfullt.

Men jeg ser det må skje et under om hun skal bli likere.

Ja, for liv og død rår jo bare Vår Herre, og så gammeldoktoren nede på Hønefoss, han Sjong, de sier at han har tatt mange fra døden bare han blir budsendt i rett tid. Jeg sitter borte ved grua og har fått Olas børse mellom hendene, dette er altså redskapen som han før seg og sine med.

Det er forunderlig; det er et vakkert våpen, munnladnings dobbeltløp, hagle det ene løpet og rifle det andre, fuglerifle.

— Du skyter visst ikke mye bom, du Ola. Jeg flir ham børsa. Han tar den, ser på den og stryker med hånden over låsen.

— Å, nei, hu er snill, denna, kommer det stilt.

Jeg hører Inger og broren hvisker sammen, han skal til bygda og handle. Knut, hører jeg hun sier, trur du je får kake? Veit itte, sier han og drar på det.

Litt etter går gutten og Ola ut, også de blir stående og hviske sammen. Jeg reiser meg også og går ut. Der står Ola og skinvrenger en gammel pengepung — en slik en med digre messingspener, den ser tålig slunken ut.

— Hva er det for slags kake Inger vil ha? spør jeg.

— Å, sier Ola unnselig, det er bare slik ei med rusin ti.

— Ja, men det er vel vørterkake, det? roper jeg inn.

Den som nå hadde hatt en pengepung full av skillinger. Men ti kroner er mange penger nede hos en landhandler i bygda, og jeg lover Knut alt det onde som finnes i skogen om han ikke nøyter seg til bygds og heimatt og fører med seg både kake og sjokolade og ikke å forglemme det beste av alt: kandis — slik med tjukk hyssing inni og brunsukker i store terninger utapå.

Jeg skal gjøre meg en snarvending opp på gården, sove noen timer og gjøre meg i stand til nattens nye hendinger.

— Det var nå reint for gæli med alle de skillingene, sier Ola. Men du ska itte ha gjort det for itteno, det var bare en filleleik, denna vi var på i natt ser'u, bareste filleleiken, der, men tel natta ska je følge deg på en leik som bare je veit om. Hærren fordågra meg, ska itte du få høre metta di på tiurspell, get!

Og Ola holdt mer enn ord. For slikt spill har jeg aldri siden opplevd, enda jeg har ligget på mange bra leiker. Det spilte tiur, og det flakset røy til alle kanter.

Da morgensola kom, skinte den på tre eventyr-fugler med voksgule nebb og irrgrønne halser og bryst.

Og det var da *en* av de fuglene som Ola ikke hadde måttet «skyte oppatt».

HØNEFOSS TEGLVERK OG KALKFABRIK

— Under samme ledelse —

Tlf. Sentralbord 34 - 112 - 264 - 507 1136

Teglverket direkte 264

JERN - BYGNINGSARTIKLER

MALERVARER - KJØKKENUTSTYR

TEGLVERKSPRODUKTER

Ti meter under dette bygg lagres det gode Hønefoss brygg

**Øl og
Mineralvann**

A.S HØNEFOSS BRYGGERI